

BOGUSŁAW LEŚNODORSKI

HISTORICKÁ VEDA V PRVOM DESAŤROČÍ ĽUDOVÉHO POLSKA

Historický časopis si doteraz málo všimal problémy a výsledky poľskej historickej marxistickej vedy, hoci v dejinách poľského ľudu a národa je veľa styčných bodov a analógií s vývinom našim. Poľská marxistická historiografia začala riešiť a vyriešila mnoho vážnych problémov a mnohé práce nám môžu slúžiť ako metodologický vzor. V budúcnosti chceme v našom časopise systematickejšie informovať našich čitateľov o výsledkoch a problémoch poľskej historickej vedy. Pre prvú základnú informáciu sa nám veľmi hodí článok Bogusława Leśnodorskiego HISTORICKÁ VEDA V PRVOM DESAŤROČÍ ĽUDOVÉHO POLSKA, uverejnený v prvom čísle Kwartalnika historycznego, roč. LXII. Veľmi radi by sme uverejnili celý článok, avšak vzhľadom na jeho rozsiahlosť (50 strán) sa obmedzujeme na uverejnenie jeho druhej časti, v ktorej sa hovorí o konkrétnych problémoch a výsledkoch poľskej historickej vedy v poslednom období.

Redakcia

*

DÔLEŽITEJŠIE VÝSKUMNÉ PROBLÉMY, ÚSPECHY A NEDOSTATKY

1. *Niektoré problémy staroveku.* V podmienkach, keď sa poľská veda nedostatočne zaoberala všeobecnými dejinami, výnimku tvorí staroveká história. V prvých rokoch po oslobodení prevládali tu ešte staré pozície alebo ponímanie faktov spôsobom subjektívno-heroistickým, modernistickým a konečne — hoci sporadicky — rasistickým (St. Łoś). Podliehajúc modernizmu a vulgárnemu sociologizmu objavovali, podobne ako to vo veľkej miere robia americkí historici, v antickej epoche kapitalizmus (ako je to v už pred rokom 1939 pripravenej a roku 1948 vydanej *Historii gospodarczej świata starożytnego* — Hospodárskych dejinách starovekého sveta — T. Wałka-Czarneckého). Pod rúskom výskumov starovekých inštitúcií a ideí nechýbali niekedy dost zreteľné narážky na súčasnosť v bezbrannom proteste proti tomu, čo už neodvratne rástlo ako „nové“ v našom živote.

Počínajúc rokom 1949 začali sa objavovať aj štúdie nového typu, i keď ešte nie bez nedostatkov a vulgarizácie. Hlavnou zásluhou Br. Bilińskiego bolo to, že načrtnol aj pre históriu dôležitý program skúmania otázok práce, života i tvorby nás v antickej epoche. Práce I. Biezuńskiej-Małowistowej rozvírili základnú otázku starovekého otroctva, dovedty v poľskej literatúre zanedbávaného, ako aj otázku vývoja náhľadov rímskej nobility, a to na základe konkrétnych spoločenských podmienok. T. Zawazki sa zaoberal východnými provinciami Ríma. R. Kamiński podrobil kritike reakčnú historiografiu. Všeobecnejší význam mali aj štúdie z počiatkov histórie na komplexné témy z oblasti antickej kultúry, ktorými sa zaoberali nielen archeológovia, etnografi a filológovia, ale aj niektorí historici.

Predmetom nových štúdií sa stalo obdobie staroveku aj na území dnešného Poľska, o čom budeme hovoriť v nasledujúcom oddiele. Štúdia K. M a j e w s k é h o o rímskych importoch v slovanských krajinách ukázala, že aj napriek falošným hľadiskám dovtedašej literatúry príliv výrobkov rímskeho remesla na tieto krajiny znamenal postupné sociálne rozvrstvenie na sklonku rodovej spoločnosti i vzrast exploatácie určitej jej časti prostredníctvom rodovej staršiny.

2. *Výskum počiatku a formovania feudalizmu v poľských krajinách.* Rané obdobia epochy feudalizmu patrili tradične k najintenzívnejšie spracúvanej tematike v buržoáznej historiografii, zhodne sa všeobecne známou — nie iba v Poľsku — prevahou medievalistických záujmov v dávnejšom dejepisectve. Pomerne malé množstvo písaných prameňov i široké možnosti filologickej kombinatoriky dávali príležitosť uplatniť sa v metodologickej zručnosti a súčasne často uľahčovali vedomý útok od podstatných historických problémov. V medievalistike sa veľmi ochotne zamieňala skutočná história iba technikou práce, ktorá cizelovala isté ľubovoľne vytrhnuté fakty, izolované od zákonitých súvislostí a síl, ktoré na ne vplývali.

Historická veda v ľudovom Poľsku zdedila z obdobia dvadsiatych rokov veľký počet vedeckých pracovníkov tejto oblasti. Najmä v prvých rokoch to dávalo celkovému obrazu našej historiografickej tvorby charakter tradičného prevládania záujmu o stredovek.

Počiatkové obdobie v tejto oblasti našej vedy, t. j. do roku 1948, bolo v znamení obrovskej prevahy tém i metodologických pozícií, ktoré boli cudzie marxistickým zásadám. Zreteľne sa tu odrážal úpadok z čias pred rokom 1944. Publikácia výsledkov výskumnej práce, uskutočňujúca sa — treba zdôrazniť — neraz v ťažkých podmienkach okupácie, obohatila faktografiu, no iba v malej miere obsahovala predzvesti skutočnej zmeny, najmä v prvých troch-štyroch rokoch. V rokoch 1948—1949 vzniklo Stredisko výskumov o počiatkoch poľského štátu, ktoré zoskupilo rastúci okruh archeológov a historikov. Podľa metodologického vospievania jeho spolupracovníkov prvotný program výskumov o počiatkoch ranofeudálnej monarchie sa zakrátko chronologicky rozšíril a prehĺbil svoju problematiku. Okolo roku 1951 im prišla na pomoc skupina historikov štátu a práva, rozširujúc aj z tejto strany útok na tradičný spôsob pestovania medievalistiky. Prehľbujúci sa kontakt so sovietskou vedou, najmä s akademikom B. D. G r e k o v o m a inými význačnými medievalistami, ako E. A. K o s m i n s k ý m, B. D. R y b a k o v o m, P. N. T r e t j a k o v o m, ukazovali v tejto oblasti konkrétne marxistické výsledky i cesty, ktoré k nim vedú.

Spomedzi hlavných problémov a problémov, o ktorých sa najviac diskutovalo, treba predovšetkým spomenúť otázku správnej periodizácie a jej úlohy pri poznávaní dejín. Prv í ju vlastne položili medievalisti. Nakoľko do roku 1948 včítane nechýbali hlasy za udržanie termínu feudalizmu iba na označenie zjavov nadstavby právno politickej, natoľko neskôr prebehla diskusia o periodizácii, opierajúca sa o materialistické učenie o spoločenských formáciách, ako nadviazanie na sovietsku diskusiu. S. Arnold vyzdvihol vtedy medzi inými tézu o utváraní feudalizmu v Poľsku až v XI. stor., čo sa stretlo s odporom zo strany niektorých poľských i sovietskych historikov; po oživenej výmene názorov na tému základných kritérií periodizácie toto stanovisko sebakriticky zhodnotil iniciátor diskusie vo svojom referáte na túto tému, prednesenom na otwockej konferencii. Celý rad ďalších úvah poslúžil ako podklad pre 1. zväzok učebnice histórie Poľska (do roku 1764), ktorú spracoval Ústav poľskej histórie Akadémie vied za redakcie H. Ł o w m i a ŋ s k é h o. Diskusia na túto tému však ešte nebola vyčerpaná. Dôležitý význam treba

pripísať prelomeniu hrádze medzi históriou a v buržoáznej vede tzv. „prehistóriou“; tohto boja sa zúčastnili historici i archeológovia a najmä z nových pozícií vychodiaci K. Majewski. V ďalších výsledkoch donieslo toto sformovanie nové zásady i výskumné metódy pre archeológiu, ako aj pre históriu materiálnej kultúry.

Veľkým bádateľským predsavzatím, ktoré v období desaťročia nielenže zgrupovalo individuálne záujmy značnej časti bádateľov, ale spôsobilo aj vydarený pokus o prácu kolektívnu a plánovanú, stali sa štúdiá počiatkov poľského štátu, hojne podporované ľudovou vládou. Spočiatku sa pokračovalo v tejto oblasti v tendenciách a metodologických zásadách predchádzajúceho obdobia, čoho svedectvom boli polemiky J. Widajewicza, K. Tymienieckého, G. Labudu, Z. Wojciechowského v rokoch 1946—1949 a čiastočne aj neskôr (o dátum roku 963, o úlohu Wioletov v systéme politických vzťahov X. stor.), čo prekážalo v bádani dôležitejších otázok najvčasnejšej histórie Poľska. Tieto záujmy vznikli predovšetkým z aktualizácie problému počiatkov poľského štátu, ktorú spôsobil návrat k jeho teritoriálnej štruktúre z obdobia raného feudalizmu. Dôležité miesto tu obsadili jedny z najvčasnejších monografií z pera G. Labudu, vyznačujúce sa značnou erudíciou a dotýkajúce sa tak samotného Poľska ranostredovekého, ako aj iných krajín západného Slovanstva. Okrem niektorých ich metodologických nedostatkov, brzdiacich vedecké myslenie autorovo, ako aj okrem prevahy otázok politických tieto práce veľmi výrazne vykazujú tvorivú snahu zrevidovať poľskú i nemeckú vedu. Dielo G. Labudu venované Samovej ríši bolo odmenené štátnou cenou. Na programe 9. sjazdu poľských historikov vo Wroclawe dôležité miesto zaujali referáty súvisiace s genézou štátu a so starovekou históriou poľských krajín (J. Kostrzewského, K. Majewského, W. Hensla).

Stredisko výskumov o počiatkoch poľského štátu, vyznamenané štátnou kolektívnou cenou, nakoniec pričlenené k Ústavu histórie materiálnej kultúry Poľskej akadémie vied, koordinovalo najmä práce archeologické a výskum písaných prameňov; súčasne stanovilo jadro diskusie, v ktorom na mnohých konferenciách i sjazdoch čoraz silnejšie sa pociťovala potreba úplne prejsť na marxistické pozície. Zaznamenaný bol prírastok materiálu z vyše 25 vykopávkových staníc, vedených medziiným aj Wl. Antoniewiczom, W. Henslom, W. Hołubowiczom, K. Jażdżewským, Z. Rajewským. Medzi nimi sa vlastne našli všetky najvýraznejšie centrá poľského štátu z prvých čias jeho jestvovania. Nepríhliadalo sa však potom v dostatočnej miere na najstaršie hradiská (spred X. stor.) a na otvorené osady. Aj editorské práce o naračných pamiatkach sa rovnako pričínili o výdatné vedecké práce, najmä v oblasti prameňov arabských a židovských, byzantských i starovekých, ako aj staroslovanských. Istú oporu týmto a iným bádaniam poskytol ďalší rozvoj pomocných historických vied.

Výsledky týchto prác, systematicky sprístupňované vo vedeckých i popularizačných časopisoch, čiastočne boli publikované v Studiach wczesnośredniowiecznych (Štúdiách o ranom stredoveku) a v Materiálach wczesnośredniowiecznych (Materiáloch o ranom stredoveku), ako aj zachytené v prvých pokusoch o syntetické spracovanie tejto problematiky (W. Hensel, A. Gieysztor a iní); hoci táto problematika ešte nebola celkove zvládnutá, už teraz však dovoľuje opustiť tradičné a ničím neopodstatnené, okcidentalizmom a klerikalizmom presiaknuté spájanie začiatkov Poľska s prvou zmienkou písaných prameňov o štáte Mieszka; miesto toho oprávňujú nás potvrdiť zásadne správnu genézu poľského štátu i poľskej národnosti v procese vytvárania spoločenských tried najneskôr od VII. stor. Tieto bádania priniesli aj mnohé potvrdenia domáceho a nezávislého rozvoja poľ-

skej kultúry, vyvracajúc mýtus o jej primitívnosti i spiatočníckosti, ako aj o údajne rozhodujúcej úlohe cudzích vplyvov.

V oblasti poznania ranostredovekých výrobných síl (pri značne slabšom všímaní si výrobných vzťahov) poľská veda získala roku 1953 dielo vysokej hodnoty, a to H. Łowmiańskiego *Podstawy gospodarcze formowania się państw słowiańskich* (Hospodárske základy formovania sa slovanských štátov), ktoré otvorilo novú, vyššiu etapu diskusií metodologických a meritórnych o procese genézy týchto štátov. Toto dielo, svedomite opreté o zásady historického materializmu s použitím skvelých výsledkov sovietskej vedy, je jasným svedectvom pokroku novej medievalistiky, ktorá sa oslobodila od jalových filologických polemík a ktorá rozšírila konkrétne vedomosti o najväznejších zjavoch našich dejín. Podobný význam, hoci obmedzený tradičnou situáciou v teórii poznania, má pre epochu prvobytnej spoločnosti obširne dielo K. Tymienieckého, laureáta štátnej ceny 1. stupňa, *Ziemia polskie w starożytności*. (Poľské krajiny v staroveku) (1951). Autor tu spracoval obrovský materiál archeologický, filologický i etnografický, ktorý bude tvoriť podstatu ďalšej konzekventnej historickej syntézy, zhodnej so zásadami historického materializmu. Vďaka až W. Henslovi naša veda získala základný prehľad materiálnej kultúry ranostredovekého Slovanstva aj z Poľska.

Prenikavú kritiku „rodovej teórie“, ktorú používal až pre XIV. stor. a zastával ešte roku 1948 v učebnicovom výklade histórie štruktúry Poľska (v 2. vyd.) Z. Wojciechowski, ako aj ďalších pohľadov na genézu spoločenského štátneho zriadenia, opretých na tejto teórii, vykonali J. Adamus a J. Bardach. Posledný v kritike práce W. Kolańczyka o zvyškoch spoločného vlastníctva pôdy, oplývajúcej faktografickým materiálom, ale povážlivo oneskorenej i mýlnej vo svojej koncepcii — ukázal fiktívnosť chápania charakteru spoločenskej organizácie v spomínanom období, ktorá bola pokladaná za „rodovú“. Toto ukázalo cestu ďalšej kritike dovtedajších názorov na formovanie a rozvoj triedy feudálov. Treba dodať, že najvýznamnejší predstaviteľ „balzerovskej školy“ Z. Wojciechowski uverejnil roku 1953 prvé sebakritické poznámky k tejto veci.

Poľská veda v procese zmien a rozvoja čoraz výraznejšie si je vedomá svojich záväzkov nielen voči domácej histórii, ale aj voči dejinám našich vzťahov so susednými krajinami; pristúpila teda roku 1952 k problému nacionalizmu, falošne ponímanému v buržoáznej literatúre, najmä v otázke Czerwieńských hradov. Po prvých prácach kolektívu Varšavskej univerzity a potom po vyjadrení sa historika (H. Łowmiańskiego) otázku rozriešili archeológovia; títo získali počas dvoch období vykopávkovej kampane v starom hrade Wołyńi a Czerwieńi výsledky hodné zvláštnej pozornosti, plasticky odzrkadľujúce proces tamojšieho vzniknutia ranofeudálnych organizmov, ktoré preberali aj silnejší susedia v čase vzrastania ranofeudálnych monarchií.

Nasledujúce etapy feudálnej epochy až do začiatku poľského obrodenia nemôžu sa pochváliť väčšími pokusmi o kolektívnu a širšiu prestavbu historickej vedy. Problém zjednotenia Poľského kráľovstva na prelome XIII. a XIV. stor. bol marxisticky spracovaný na základe vyčerpávajúcej kritiky buržoáznej historiografie, ako aj na základe obširnej analýzy prameňov v kandidátskej práci J. Baszkiewicza. Menej uspokojivý je tu obraz literatúry desaťročia; v mnohých oblastiach ešte prevládajú tradičné záujmy, idealistické metódy a najmä fideistické náhľady.

Monarchia raného feudalizmu priťahovala pozornosť bádateľov najmä oblasťou ľudového povstania, o ktorom sa živo diskutovalo. Najsamprv sa tu ukázala potreba vyporiadať sa s vedome rezignujúcim postojom buržoáznej historiografie,

ktorá tendenčne zastierala všetky stopy triednych bojov v minulosti. No prvé práce v tejto oblasti vykázali však mnoho nedostatkov a metodologických chýb.

Do novej historiografie (nie podľa dátumu vydania) patrí monografia J. A d a m u s a o Gallovej monarchii, ktorá vďaka svedomitému úsiliu revidovať minulé náhľady demaskuje podstatu náhľadu na piastovský absolutizmus. V ostatnej časti sa však uspokojila s vymenovaním niektorých výskumných postulátov. Tzv. otázka biskupa Stanislava mala ešte aj teraz svoje pokračovanie v historiografii, ponímané z pozícií fideistických (K. G ó r s k i, M. P l e z i a), ktorej chyby však odhalilo novšie kritické ocenenie snáh i podstaty feudálnej oligarchie.

V oblasti vydávania prameňov medzi pozitívnymi výsledkami, ktoré i keď ešte nevyčerpávajú požiadavku plánovitého zásobovania historických pracovísk súčasnými edíciami prameňov, treba spomenúť nové spracovanie *Kroniky Galliana*, ako aj *Codex diplomaticus Silesiae*, cenný svojím širokým zameraním, ktorého edíciu začal aj K. M a l e c z y ň s k i. Okrem chýb, ktoré jej vytykala kritika, táto práca veľmi pomôže našej vede dokladmi o poľských krajinách vo feudalizme. Vo vydaniach prameňov, zoskupených okolo polemiky o Gallovi, hodno spomenúť postupné prekonávanie jalovej biografistiky smerom k opravdivej analýze ideologického a politického obsahu.

Poľská medievalistika prvý raz siahla bezprostredne aj za prameňmi arabskými (T. L e w i c k i).

Pokiaľ ide o dobu feudálneho rozdrobenia, témou väčšiny publikácií je báza spoločensko-hospodárska, ktorej opisné, hoci i v tomto ešte nedostatočné spracovanie sa neproporcionálne rozrástlo vo vzťahu k otázkam i výsledkom všeobecnejším. Články T. M a n t e u f f l a ukazujú parciálne výsledky jeho širšie siahajúcich bádání o hospodárskych podmienkach rádu poľských cistercitov i o jeho snahách postaviť do nového svetla cesty i ciele ich agresívnej politickej expanzie pod rúškom misie pruskej alebo baltickej. Druhý problém v tejto oblasti nastoluje otázka rozvoja miest, obohatená posledne o nové, staršie, archeologické pramene. Urbanistické štúdie nevyhli sa formalizmu, čo im vyčítala kritika, ako aj neoprávnenému zastieraniu začiatku vzniku miest, ktoré vyplýva z jednostranného a málo dynamického videnia vývojového procesu remesla a výmeny. Naproti tomu štúdie o kolonizácii ešte dodnes sa nezabavili metodologického chaosu, zdedeného z obdobia medzivojnového. Uplatňuje sa tu preceňovanie vplyvu geografického strediska, ako aj formálno-typologické traktovanie predmetu štúdií v odtrhnutí od živého spoločenského obsahu. Vydania prameňov tu boli skromné; zásluhou laureáta štátnej ceny R. G r o d e c k é h o máme pekný preklad *Henrikovskej knihy* s prelačou latinského textu.

Oveľa viac rozpráv a článkov, ale menej knižných publikácií objavilo sa v oblasti problematiky neskorších dejín feudalizmu. Aj tu spočiatku dominovali poňatia idealistické. Predzvesťou zmeny stal sa až referát otwocký M. M a l o w i s t a, ktorý sa dotkol zásadných otázok neskorého feudalizmu, no iba vo forme náčrtu a diskusie, ako aj niektoré už publikované vážnejšie výsledky prác jeho kolektívu, a to najmä A. M a c z a k a o súkenníctve a B. Z i e n t a r u o baníctve a železiarskom hutníctve, týkajúce sa najmä XVI. a XVII. stor., ale premietajúce sa aj na obdobie skoršie, ďalej H. S a m s o n o w i c z a o dedinskom remesle v Poľsku XIV.—XVII. stor. Pod novými zornými uhlami boli poňaté dovtedy falšované alebo mlčaním skreslené dejiny husitského hnutia v Poľsku v článkoch E. M a l e c z y ň s k e j, ako aj vo výbere prameňov, ktoré zostavila spolu s R. H e c k o m.

Pri ďalšom stále živom záujme našich historikov o otázky gdanského Pomoria i štátu križiackeho rádu pomerne však ešte vždy malá pozornosť sa venovala — okrem posledných, dosiaľ ešte nepublikovaných prác — dejinám západného Pomoria. Z pera K. Górskeho i niektorých iných historikov vyšiel istý počet väčších i menších štúdií faktografických a materiálových, ktoré sú však ešte ďaleko od celkového poňatia problému a cudzie historickému materializmu. Pozitívny vývoj treba vyzdvihnúť v prácach M. Biskupa.

Vydania prameňov z tejto oblasti boli sústredené na otázky štatútov Kazimíra Veľkého; vyzdvihnúť tu treba pripravenie cennej edície ich ruského prekladu, ktorú urobil A. Vetulani a S. Roman.

Treba zdôrazniť, že u nás sa ešte nepeštuje všeobecná medievalistika, okrem istých načrtnutých prác (ako dejiny Nemecka v stredoveku, podané K. Tymienieckým) a drobných príspevkov, zafažených starými hľadiskami. Čiastočnú kritiku buržoáznej historiografie v oblasti vzťahov pápežstva k Poľsku podal J. Dąbrowski. Výnimku tu tvorí časť hospodárskych dejín, ktoré dôsledne spracúva M. Małowist, hlavne vo vzťahu ku krajom baltickým a krajom severozápadnej Európy, ktorý hneď po vojne vydal prácu o Kaffe, germánskej kolónii. Práce M. Małowista rozoberajú krízu feudálnych výrobných vzťahov v XIV. stor. a jej riešenie pomocou nových tvorivých síl obdobia skorého Obrodenia. Veľa materiálu a nové zistenia priniesla kniha tohto historika *Studia z dziejów rzemiosła w okresie kryzysu feudalizmu w Zachodniej Europie w XIV i XV w.* (Štúdiá o dejinách remesla v období krízy feudalizmu v západnej Európe v XIV. a XV. storočí).

3. *Bádanie o epochách hospodárskeho a kultúrneho rozvoja v dobe poľského Obrodenia i feudálno-robotnickej šľachtickej republiky.* Pokiaľ ide o túto problematiku, prvé publikované, dosť početné monografie i články v našich časopisoch niesli ešte pečať predošlého obdobia. Niektoré boli spracované ešte pred rokom 1939 alebo v čase okupácie (Z Wojciechowski, *Zygmunt Stary 1506—1548*, štúdiá skôr z oblasti organizácie politickej a politiky než biografistiky). Ďalekosiahle skresľovanie historického obrazu a heroistický portrét „dobrého vládcu“, údajne starostlivého o dobro všetkých ľudových vrstiev v krajine, priniesla napr. knižka A. Dembińskiej, zaoberajúca sa vládou Žigmunda I. Do tejto kategórie treba započítať aj veľmi obširnú a detailnú (úplne ešte nevydanú) monografiu *Kráľovna Bona* z pera Wł. Pocięchu. Táto práca, ovocie ohromného prameňového materiálu a mnohoročnej práce, znamená jasný príklad krajne idiografického prúdu buržoáznej historiografie.

Spomedzi výskumov a štúdií, postupne sa vyznačujúcich, najmä po roku 1948, novými znakmi, do popredia treba postaviť veľmi vážny problém výskumu triedneho boja sedliackych mäs, najmä v XV.—XVII. stor. Po nekritickej reedícii známej knihy Świątochowského a po pokusoch o nové poňatia B. Baranowského, S. Śreniowského, S. Szczotku, J. Bieniarzównej a iných začali sa diskusie, ktoré ukázali omyly charakteristické pre tieto práce. Medzitým venovala sa pozornosť silným elementom agrarizmu u Ingłota a znakom ahistorizmu, badateľným v iných prácach. Tieto znaky sa prejavovali pri traktovaní niektorých javov údajne aktuálnych v celom priebehu dejín, bez ohľadu na zmeny uskutočňujúce sa vo výrobe. U iných boli badateľné náklonnosti k sociologizujúcemu traktovaniu javov, zjednodušujúcemu obraz skutočnosti. V neskoršom období k dôležitejším a dôkladnejším prácam z tejto oblasti treba pripočítať prácu *Dobrowolne poddaństwo chłopów* (Dobrovoľné poddanstvo sedliakov) Wł. Dworzacka (1953), hoci vyvolala širokú diskusiu, ktorá opravila isté formalistické

chápania autora; ďalej sú tu zaujímavé tvrdenia J. Gierowského o *Ludziach luźnych na Mazowszu* (Slobodných ľudoch mazovskej oblasti). Začali sa objavovať aj nové vydania prameňov, ako napr. cenné edície inventára majetkov biskupstva włocławského (L. Żytkowicz) a knihy dôchodkov biskupstva poznaňského (J. Nowacki).

Triedny boj poľských sedliakov stal sa predmetom veľmi mnohých publikácií, spojených s výročím povstania Kostku Napierskeho (1951). Práce Baranowského a Szczotku poskytli populárny, ale na pramennom materiáli opretý náčrt udalostí. A. Przyboś pripravil hojný a v niektorých prípadoch nový pramenný materiál. J. Bardach v článku *W 300-naj rocznicę powstania chłopskiego pod wodzą Kostki-Napierskiego* (Na 300. výročie sedliackeho povstania pod vedením Kostku-Napierskeho) prvý pravdivo poňal hlavné znaky i význam tohto hnutia. Nové materiály k sedliackemu povstaniu na území Veľkopoľska sprístupnil Wł. Czaplinski. Úhorom však donedávna ležali otázky vzťahov národnooslobodzovacieho boja ukrajinského ľudu k poľským hnutiam v XVII. stor. a ich úlohy v poľskom historickom procese. Väčší význam, hoci neprekračuje zatiaľ hranice pracovnej diskusie a výmeny prameňoznaleckých informácií, mala konferencia o regresii folvarkového hospodárstva, o postavení sedliakov a o vzrastaní ich triedneho boja v XVII. stor.; túto konferenciu zorganizovala roku 1952 Poľská historická spoločnosť.

Priekopnícke práce J. Topolského a St. Śreniowského obnovili v poslednom čase zanedbané bádania o rozvoji výrobných síl v roľníctve.

Ottocká konferencia ukázala veľkú potrebu regionálnych bádání a formovaní sa a o úlohe folvarkového hospodárstva. Veľa materiálu poskytla v tom ohľade obširná monografia A. Wawrzyńczykovej *Rozwój wielkiej własności na Podlasiu w XV a XVI wieku* (Rozvoj veľkých majetkov na Podlasí v XV. a XVI. stor.).

Otázka triedneho boja sedliakov, spočiatku nepravdivo podávaná ako nezávislá od ničoho, bola prehĺbená v období priprav na ottockú konferenciu a ešte viac v pripravách na zasadanie pretvorenia Poľskej akadémie vied roku 1953. Otázka genézy nevoľníckeho folvarku a jeho úlohy v dejinách Poľska — skúmaná z hľadiska chvíľkovej progresie na prelome XV. a XVI. stor. a postupne vzrastajúcej ekonomickej regresie v XVII. stor., súvisiacej s rozvojom magnátskej oligarchie a s expanziou šľachtickej republiky na východ, stala sa predmetom živej výmeny názorov. Novšie bádania priniesli v tejto oblasti ešte pomerne málo materiálu. Diskusia na tému nevoľníckeho folvarku na zasadaní pretvorenia ukázala — ako to povedal vo svojom referáte St. Arnold — že proces jeho vytvárania v Poľsku nie je ešte nateraz dostatočne preskúmaný. Vznik folvarku a príčiny prechodu od činžovej renty k odrábaniu v XVI. stor., vyžaduje si ešte ďalšiu pozornosť a porovnávaciu analýzu. Rovnako aj iné problémy, ako dejiny folvarku v jeho začiatkoch (slobodne najímaných alebo nevoľníckych) a ďalej úloha nevoľníckeho folvarku v neskoršom ekonomickom regrese a úpadku Poľska, nakoniec všeobecné a dôležité znaky tohto folvarku v Poľsku, ostali diskutabilné. Ich ďalšie zanedbávanie by citeľne znemožnilo urobiť syntézu tohto obdobia.

V čase priprav na zasadanie pretvorenia vyšli dve monografie: H. Zinsa o sedliackom povstaní v Sambii roku 1925 a J. Tazbira o vplyve triedneho boja poľských sedliakov na rozvoj reformácie v Poľsku a o neskoršom prechode šľachty, tiež pod jej vplyvom, na stranu katolíckej reakcie. Chyby vyčítané obom týmto prácam nezmenšujú novátorstvo ich autorov.

Zasadenie pretvorenia, zreteľne reprezentujúca novú, marxistickú etapu v historických bádaniach, priniesla v oblasti všeobecnej histórie — po prvýkrát v takom širokom tematickom rozsahu — pomerne najcennejšie, na novom pramennom materiáli založené údaje z oblasti rozvoja výrobných síl i výrobných pomerov v remesle, baníctve a hutníctve, z oblasti histórie štátu a práva, ako aj histórie vedy, ukazujúc isté elementy kapitalizmu v priemysle a baníctve. S rozhodnosťou bolo zahrnuté prednostne vynášané, nedostatočne však zdôvodnené tvrdenie o rozvoji „kapitalistického systému“ v Poľsku v XV. a XVI. stor. — najmä v oblasti roľníctva. Historici — spolu s bádateľmi špecializovaných historických oblastí vedy, literatúry a umenia — značne sa pričínili už teraz o podanie nového ocenenia obdobia Obrodzenia vo vzťahu k stredoveku, hoci mnoho otázok si vyžaduje ešte ďalšie bádanie. Pokiaľ ide o nadstavbu, posledne sa ukázali, pravda, mnohé články o významných predstaviteľoch politického myslenia poľského Obrodzenia, no okrem prác o ideológii Frycza Modrzewského, a to prác Ł. Kurdybacha, K. Lepszého, E. Lipińskiego a W. Vojséa vôbec neprekročili, okrem istých nových objaviteľských poňatí, hranice publicistiky slúžiacej momentálnym potrebám. Závažné medzery v štúdiách o reformácii zaplnili referáty a živá diskusia na zasadani o ariánoch, zorganizovanej v Kielcoch začiatkom roku 1954.

Z iných problémov v poslednom čase vystúpili do popredia otázky pomorské a baltické. Nový materiál doniesli aj menšie články o obchode na Visle a Varte a otázky im podobné. Niektoré však z týchto prác ešte doteraz nesú tradičné znaky slabého príspevkárenia a idiografizmu, ako aj heroistiky, viažúcej sa na osoby monarchov, pritom zabúdajú na rozsiahlu dôležitosť bázy, takže nemôžu poskytnúť syntetický pohľad. Niektoré nové aspekty priniesli práce Ústavu histórie Pomoria pri Ústave histórie. Z novších prác za materiállove veľmi cenné treba označiť knihy St. Bodnika a *Polska a Bałtyk za ostatniego Jagiellona* (Poľsko a Baltické more za posledného Jagelovca) a K. Lepszého o *Dzieje floty polskiej* (Dejiny poľského loďstva), pričom druhá bola pri 2. vydaní prepracovaná a metodologicky prehĺbená. Značný význam majú Wł. Czaplińskiego *Akta do dziejów Polski na morzu* (Aktá k dejinám poľského námorníctva) z rokov 1632—1648 v sérii začatého mnohoväzkového vydávania materiálov.

Otázka prístupu Poľska k moru, boj o zjednotenie a udržanie Pomoria pri Poľsku si vyžaduje ešte ďalšie bádanie. Týka sa to celkove aj obdobia XV. a XVII. stor., t. j. z jednej strany počiatočného boja o zjednotenie štátu, o jeho centralizáciu a posilnenie, ako aj o všestranný hospodársky a kultúrny rozvoj; z druhej strany sa to týka aj formovania sa a jestvovania mnohonárodnostnej, oligarchickej republiky.

4. *Výskum rozkladu šľachtickej republiky, počiatkov kapitalistického systému v druhej polovici XVIII. stor. a poľského osvietenstva.* Pri prechode do obdobia druhej polovice XVIII. stor. treba vyhlásiť, že historiografia ľudového Poľska si už od prvých chvíľ postavila za cieľ tak široko zahrnúť podrobné skúmanie, ako aj prácu nad novou syntézou poľských dejín tohto obdobia, stojac postupne, hoci nie bez nepresností, stále rozhodnejšie na stanovisku marxistickej metodológie. Ani tu nechýbali práce spočiatku poznačené všetkými znakmi starých pozícií spred roku 1939 i pokusy vyvrátiť aj také dávnejšie zistenia, ako sú Smoleńského (Wł. Konopczyński). Nové snahy sa tu objavili zvlášť skoro.

Dôležitou udalosťou v rozvoji skúmania a diskusie o období osvietenstva bolo už v prvej časti našej práce spomínané vedecké zasadnutie, ktoré zorganizovala

Poľská historická spoločnosť a Ústav literárnych skúmaní vo Varšave v marci roku 1951, ktoré doplnila konferencia v Poznani, všeobecne venovaná počiatkom kapitalistického systému vo Veľkopoľsku.

Oblasť bádania manufaktúrneho priemyslu z hľadiska problému pracovných síl začala spracúvať priekopnícka knižka Niny Assorodobrajovej, odmenená štátnym vyznamenaním. Táto knižka prináša do našej historickej literatúry prvý raz problém „slobodného obyvateľstva“ na pozadí organizácie práce v manufaktúrach, ako aj pre počiatky kapitalizmu typickú „propagandu pracovitosti“. Ani v tejto oblasti nechýbali spočiatku hľadiská, ktoré pokračovali aj napriek zaujímavému materiálu v metódach používaných pred rokom 1939, ako napr. posmrtno vydaná práca G. Rolbieckého o priemyslovom práve mesta Wschowy. Čoraz častejšie sa však zjavovali nové štúdie, ktoré napísali W. Kula, J. Deresiewicz, Wl. Rusiński, W. Długoborski, J. Pazdur a iní. Tieto práce sa týkajú otázok manufaktúr, remesla, baníctva a hutníctva predovšetkým pod zorným uhlom organizácie práce a rozsahu výroby, ako aj spoločenských vzťahov. V oblasti skúmania samotných výrobných síl sa urobilo značne menej, ako aj v oblasti priemyslu a roľníctva. Rovnako neveľa sa urobilo aj v oblasti všeobecných výskumov obratu tovaru a peňazí.

Dost početné, hoci nevyčerpávajúce bohatú problematiku sú práce z dejín dediny tohto obdobia. Náčrt prvej vedeckej monografie o práci jedného z najznámejších reformátorov v tejto oblasti Pavla Xavera Brzostowského podal posledne E. Rostworowski. Tomuto autorovi sme povďační aj za zaujímavý pramenný náčrt mimoriadnej činnosti H. Kollataja v oblasti ekonómie. V tlači sa začínajú objavovať bohaté materiálové štúdie krakovského kolektívu, ktorý vedie C. Bobińska; tieto štúdie na základe hojných archíválnych nálezov osvetľujú ekonomickú situáciu dediny, formy exploatácie a polozenie sedliakov v Malopoľsku, ako aj ich triedny boj. Živú diskusiu vyvolala posledne otázka rozvrstvenia sedliakov v XVIII. stor., ktorej sa dotkol Wl. Rusiński. Materiál k histórii dediny nájde sa aj v regionálnych výskumoch, venovaných predovšetkým štruktúre demografickej a spoločenskej, ako aj migračným pohybom; medzi inými o týchto otázkach sa uvažovalo aj v súvislosti s územím Sliezska. Všeobecnú charakteristiku ekonomiky a triedneho boja v tejto oblasti načrtla N. Gąsiorowska, skúmajúc proces vytvárania sa elementov kapitalizmu v Poľsku na pozadí porovnávaného materiálu z ostatnej Európy.

Vyzdvihnúť treba značné množstvo historickoprávnych prác a niekoľko základných monografií z tejto oblasti, ktoré súvisia s celkovým historickým procesom. Najobširnejšia z nich sa dotýka zákonodarstva veľkého snemu, pričom stavovská ústava z roku 1791 si vyžaduje ešte konečné, správne zhodnotenie; *Dzieło sejmku czteroletniego* (Dielo štvorročného snemu) B. Leśnodorského získalo roku 1951 štátnu cenu. Krátko nato sa objavili práce venované hlavným zákonom a konfederácii targowickej Z. Radwańskiego a J. Wąsického. Zásadné chyby v prameňoch a metodike vyčítala kritika knižke Ł. Kurdybachu o kódexe A. Zamoyského. Z vydaní prameňov treba spomenúť 10. zväzok *Volumina legum* (vyd. Z. Kaczmarsky), nie bez editorských nedostatkov, obsahujúci ústavu z 3. mája 1791 posledného snemu šľachtickej republiky, ako aj súčasne pripravený do tlače 1. zväzok dôležitých pramenných materiálov, ktoré ukážu v novom svetle zákonodarné návrhy a dôležitejšiu publicistiku, týkajúcu sa reforiem vykonaných v čase štvorročného snemu (J. Woliński, J. Michalski, E. Rostworowski). Z hľadiska redakčného pochybená, no materiálove užitočná je publikácia *Archiwum*

Wýbickiego (Archív Wýbického), ktorú pripravil A. Skałkowski a ktorá obsahuje dokumenty týkajúce sa druhej polovice XVIII. a počiatkov XIX. storočia.

Ešte väčší počet prác, reedícií a výberov prameňov týka sa ideológie. K obdobiu spred roku 1939 možno spomenúť sugestívne, no iba škieovite vykonanú prácu J. Feldmana o Leszczyńskom, ktorá ho zobrazuje aj ako predchodcu reformátorskej ideológie osvietenstva. Skončená je, hoci ešte fragmentárne, analýza náhľadov doby Augusta III. Analýzu mnohých nových črt popredných ideológov osvietenstva — Staszica a Kołłataja — priniesli práce C. Bobińskiej, J. Hulewicza, B. Leśnodorského, K. Opaika, B. Suchodolského a iných. Naša veda však aj naďalej očakáva vyčerpávajúce a plné zobrazenie náhľadov a postoja spomínaných politických spisovateľov, ako aj celej politickej literatúry obdobia po povstaní roku 1794. Prvú marxistickú monografiu o Fr. S. Jezierskom pripravila do tlače J. Wojnarová. Vzťah názoru rôznych skupín k politickým udalostiam pred Francúzskou revolúciou prináša štúdia H. Rządowskej, materiálovo síce bohatá, no na analýzy chudobnejšia. V oblasti dejín osvety treba spomenúť prácu Ł. Kurdybachu o nepriateľskom vzťahu Rímskej kúrie k Edukačnej komisii, v jednotlivostiach aj k reforme Krakovskej akadémie.

Nadväzujúc na cenný prínos minulosti bola znovu vydaná s kritickými úvodnými štúdiami práca J. Marchlewského o fyziokratizme v starom Poľsku, ako aj niektoré diela Wł. Smoleńskiego a W. Tokarza.

Povstania roku 1794 sa dotkli v spomínanom desaťročí najmä práce populárne. Pekná práca J. Keleru o poézii Jakuba Jaśniškeho je významnou položkou v celkových našich poznatkoch o poľskom osvietenstve, hoci len zbežne sa dotýka bezprostrednej politickej činnosti spomínaného básnika. Vydarenejšou sa ukazuje kolektívna, ešte neskončená práca, robená pod vedením St. Herbshta o poľskom revolučnom hnutí tohto obdobia. Do tlače šiel konečne po mnohých rokoch odťahovania a nevšímavosti. 3. zväzok Akt povstania, podrobne sa zaoberajúci jedným z najzaujímavejších dokumentov obdobia — vstupom obyvateľov mesta Varšavy do povstania, ktorý okrem toho obsahuje ešte okolo 2200 podpisov. Táto okolnosť je začiatkom ďalšej série vydávania podstatných prameňov.

Len ojedinelé články sa venovali otázkam postavenia poľského obyvateľstva, sedliackych bojov s utláčateľmi, ako aj niektorým politickým koncepciam zavádzaným v krajinách, ktoré sa v druhej polovici XVIII. stor. nachádzali pod pruským panstvom a v rakúskej okupácii. Treba spomenúť prácu St. Śreniowského, ktorá sa zaoberá Galíciou.

V oblasti všeobecnej histórie tohto obdobia treba uviesť zaujímavý a novátorský náčrt vzťahu cirkvi k francúzskej buržoáznej revolúcii, ktorého autorom je Mieczysław Żywczynski.

Celkove charakterizujúc prínos spomínaného desaťročia treba priznať, že vďaka mnohým vzájomným stykom bádateľov tohto obdobia a vďaka spolupráci rôznych odborov problematika celého obdobia druhej polovice XVIII. stor. bola značne rozšírená a obohatená. Prehľadili sa naše vedomosti o tomto období, boli odkryté mnohé nepravdy buržoáznej vedy, prekrúcajúcej alebo zamlčujúcej najvážnejšie zjavy triedneho a ideologického boja. Okrem toho všeobecný stav našej historickej literatúry a vydání prameňov a teda poznatkov o zásadných premenách tohto obdobia nedovoľuje ešte uspokojiť všetky potreby a postuláty vytýčené na zasadaní Kołłatajovskom roku 1951. Ako jedna z veľmi reálnych a nutných úloh, pre realizáciu ktorej sa konečne urobili prípravné materiálové práce, treba vyzdvihnúť dokončenie výskumov dejín dediny a roľníckych más, ako aj doteraz zanedbané

nádania o rozvoji miest, mešťanstva a mestskej chudoby v spomínanom období, najmä z Varšavy. Nevyhnutne treba urýchlene spracovať spoločenské a ideologické otázky veľkých dní národného povstania roku 1794.

5. *Výskumy obdobia vstupu poľského hospodárstva na cestu kapitalizmu a výskumy národnooslobodzovacích bojov.* Kým v historiografii osvietenského obdobia prinieslo posledné desaťročie dosť značné oživenie bádania, najmä v niektorých oblastiach, zatiaľ výsledky týkajúce sa nasledujúceho obdobia rokov 1795—1864 sú všeobecne slabšie. Pred rokom 1939 vo výskumoch tohto obdobia buržoázni historici obracali jednostranne a tendenčne pozornosť na poľsko-ruské vzťahy, na medzinárodný význam „poľskej otázky“, na zdanlivú štátnu samostatnosť Varšavského kniežatstva a Poľského kráľovstva v rokoch 1806—1831 atď.; oveľa menšiu pozornosť venovali rozvoju demokratickej ideológie a ideológie národného povstania. Všeobecne badať silný obrat v predmete záujmov a súčasne nastúpila zmena v používaní prameňov. Mnoho z dávno používaných materiálov sa stratilo, súčasne nové tematické záujmy a metodologické zásady si vynucujú výskum nových druhov prameňov, napr. publicistiky.

Prehľad literatúry treba začať od publikácií epigónskych vo vzťahu k obdobiu spred roku 1939, t. j. takých nekritických reedícií, ako sú práce B. L i m a n o w - s k é h o, kniha J. F e l d m a n a *Bismarck a Polska* (Bismarck a Poľsko), ďalej ako sú posmrtné edície najslabšieho a nedokončeného 4. zväzku *Dziejów kultury polskiej* (Dejín poľskej kultúry) od A. B r ü c k n e r a a trojzväzková monografia o A. Czartoryskom z pera M. H a n d e l s m a n a. Vydanie poslednej knihy sa stretlo s ostrou kritikou, najmä na 1. kongrese poľskej vedy, predovšetkým pre nepravdivý apologetický vzťah Handelsmana k táboru a politike Hotelu Lambert. Táto kniha svedčí o spätnom vývine, ktorým prešla buržoázna historiografia v Poľsku po roku 1900, keď prešla od liberálno-buržoáznych pozícií na stanoviská dôsledného idealizmu, nacionalizmu a fideizmu a predovšetkým svedčí o nenávisťi k sociálnej revolúcii. Z iných prác posmrtné vydaných treba vymenovať 1. časť 2. zväzku práce M. K n i a t a o dejinách zrušenia nevoľníctva vo Veľkom poznaňskom kniežatstve. Dejiny „pruskej cesty“ rozvoja kapitalizmu v roľníctve podáva formalisticko-právnickým spôsobom, keď právny akt vysvetľuje izolovane od triedneho boja más a ich života.

Podobný charakter ako prvá zo spomínaných kníh mali aj niektoré iné práce dokončené pred rokom 1939 alebo počas vojny a vydané bezprostredne po nej bez toho, že by sa pokúšali o akúkoľvek metodologickú revíziu. Do popredia tu vystupuje trojzväzková monografia A. S k a ł k o w s k é h o o Alexandrovi Veľkopoľskom, preplnená nepriateľstvom voči všetkému pokrokovému, demaskujúca však postavu markgrófa, často aj proti vôli a vedomiu autora. Z ďalších historikov W. J a k ó b c z y k vydal roku 1946 viac-menej populárny, silne apologetický životopis Marcinowského a J. Z d z i t o w i e c k i vydal kompilačný a nekriticky pochvalný životopis Lubeckého. Bolo by možné spomenúť ešte viac takýchto prác, vyrastajúcich z pozícií spred roku 1939, čo svedčí o tom, že aj v tomto období niektorí bádatelia boli spočiatku veľmi ďaleko od myšlienky revidovať svoje metódy a svoj náhľad na dejiny. Oproti tomu spomedzi novovydaných prác majú pozitívny význam *Pisma zebrane* (Zobrané spisy) H. G r y n w a s s e r a, *Sprawa włościańska w powstaniu listopadowym* (Otázka dediny v novembrovom povstaní) M. M e l o - c h a a reedícia denníka Kazimíra D e c z y ŋ s k é h o.

Skupinu prác, v ktorých sa po prvý raz objavili isté elementy historického

materializmu a ktoré už čiastočne zodpovedali aktuálnym potrebám nadväzovať na pokrokové tradície histórie, tvoria práce v ročenke *Wiosna Ludów* (Jar národov). Hoci ešte neposkytovali úplnú syntézu, predsa stáli na hranici starého a nového prúdu našej historiografie. Na túto tému sa objavilo v jubilejnom roku vyše 100 článkov a kníh, nepočítajúc do toho mnohé popularizačné príspevky. N. Gąsiorowska dala podnet k priekopníckemu kolektívnemu päťzväzkovému dielu *W stulecie Wiosny Ludów* (Na storočné jubileum Jari národov), ktoré vyšlo v rokoch 1948—1953. Toto dielo výrečne svedčí o hlbokých premenách, ktoré sa uskutočnili v priebehu týchto piatich rokov v našej vede. Jednotlivé zväzky tohto vydania, bohaté na faktický materiál, zásadne sa od seba odlišujú rozsahom spracovania a ponímania. Posledné z nich patria už výrazne do najnovšieho obdobia prelomu poľskej historiografie.

Článok R. Werfla, preplnený bohatými a podnetnými myšlienkami, ako aj príspevky a články N. Gąsiorowskej, W. Kulu, Gr. Missalowej, boli v tomto čase predpoveďou neskoršej základnej marxistickej revízie náhľadov na všetky tieto otázky. Vtedy sa ešte len veľmi málo urobilo v skúmaní poznaňského povstania. Príklon k starým pozíciám badať napr. v spomínanom diele *W stulecie Wiosny Ludów*, na skrátenej a čiastočne poopravenej staršej monografii S. Kieniewicza spreď roku 1939. Až T. Cieslak sa prvý snažil upozorniť na moment triedneho boja v poznaňskom povstaní. Viac nepriniesli ani práce Kieniewicza, Bieniarzovej a iných, pokiaľ ide o územie Galície. Iba drobné príspevky sa dotkli histórie Kráľovstva. Naproti tomu však bohaté výsledky prinieslo jubileum Jari národov v oblasti histórie Sliezska. Všeobecný náčrt sliezkych udalostí roku 1848 podali traja autori: M. Tobiasz, K. Popiołek a M. Tyrowicz. Všetci títo autori v rozličnom rozsahu zhromaždili značné množstvo často neznámych faktov, opierajúc sa, pravda, hlavne o tlačené pramene a taktó dokumentovali veľkú životnosť a aktívnosť sliezskeho ľudu. Všetci však ponímali sliezske hnutie predovšetkým pod zorným uhlom poľsko-nemeckých národnostných bojov, stierajúc zásadné triedne a programové rozpory. Tieto práce ako by ukázali novú cestu výskumov; začalo sa siahť za cenným archívnym materiálom a prostredníctvom neho za opravdovými tradíciami Sliezska, odzrkadľujúcimi patriotizmus jeho ľudu a príbuznosť poľských a nemeckých revolučných síl. Oveľa menej sa urobilo v oblasti dejín Jari národov na východnom Pomorí, t. j. v starom kráľovskom Prusku a v mazurskom kraji i Warmii.

Nedbalosťou bolo, že jubilejný rok sa nemohol pochváliť žiadnymi prácami o podiele Poliakov na európskej revolúcii.

Snahy prejsť po roku 1948 na marxistické metodologické pozície v bádani o otázkach národnooslobodzovacích bojov, ďalej o formovaní sa poľského buržoázneho národa, ako aj o spracovaní mnohých otázok zanedbaných alebo od základu sfalšovaných buržoáznu vedou boli spomenuté v referáte N. Gąsiorowskej na metodologickej konferencii v Otwocku. Diskusia na otwockej konferencii však jednako veľmi výrazne ukázala ťažkosť vyskytujúce sa pri skúmaní procesu formovania sa poľského národa a súčasne ukázala veľké medzery v našej vede z tohto obdobia, v náležitom pochopení úzkej súvislosti boja o národné oslobodenie s bojom o oslobodenie sociálne, ďalej v procese vznikania a úlohy buržoázie atď. Ukázala sa veľmi naliehavá potreba hlbšieho štúdia.

Prezerajúc v chronologickom poriadku monografické práce, ako aj mnohé, nie rovnako cenné výbery prameňov, treba uznať, že pomerne najmenej sa bádatelia zaoberali prvými rokmi po 3. delení krajín Šľachtickej republiky.

O dejinách Kongresového kráľovstva pribudli dve monografie: predvojnová práca A. Rynkowskej o triednej politike v oblasti Łodzi a práca L. Baumgartena o vzťahu dekabristov k Poľsku. Prvá z nich má celý rad metodologicky mylných formulácií, druhá má isté zásluhy, pokiaľ ide o hodnotenie programu Towarzystwa Patriotycznego (Vlasteneckej spoločnosti) alebo o zmienku o osobnosti vodcu Towarzystwa Zjednoczonych Słowian (Spoločnosti zjednotených Slovanov) — Lublińskiego; opiera sa však o nedostatočné pramene.

Dôležité vývojové znaky poľského kapitalizmu rozviadol vo svojej práci Fr. Fiedler; práca vyšla v Nowych Drogach (Nové cesty). V nej podal analýzu feudálnych elementov v ekonomike i politike, demaskujúc aj napriek mnohým legendám cesty a prostriedky kapitalistickej industrializácie. Práca Fr. Fiedlera medziiným ukazuje v pravdivom svetle činnosť Lubeckého a jej následky.

Treba uviesť aj to, že boli začaté už dávno očakávané nové väčšie práce a vydania prameňov, týkajúce sa jednotlivých priemyselných centier Kráľovstva a Sliezska; niektoré z nich sú už skoro hotové. Tak napr. za redakcie N. Gasiórowskej čoskoro vyjde štvorzväzkové dielo prameňov k dejinám priemyslu i formovania sa robotníckej triedy v łódžskom obvode. Za príklad tu slúži vydanie prameňov k dejinám ruského robotníckeho hnutia, ktoré vedie akad. A. Pankratovová. Z prichystaných monografií k tomuto poslednému okruhu treba spomenúť výsledky výskumov, ktoré už čiastočne publikovala G. Missalowa a pre dejiny Horného Sliezska W. Długoborski.

Pokiaľ ide o novembrové povstanie, nepočítajúc do toho dôvody a otázky okrajové, pracuje sa na väčších štúdiách o politickom boji pokrokových síl s protirevolučným táborom v rokoch 1830—31. Nové svetlo na podiel ľudu a robotníkov Varšavy v povstaní vrhol materiálový článok T. Łepkowského.

Hlavné úsilie bádateľov sa sústredilo na roky 1832—46. V popredí stojí pamätné vydanie *Listy emigracyjne* (Listy z emigrácie) Lelewela (vyd. H. Więckowska). V týchto listoch sa odzrkadľujú skoro všetky otázky emigrácie i mnohé domáce problémy. Popri *Listoch* treba spomenúť sériu memoárov, z ktorých najdôležitejšie sú dva: J. N. Jankowského *Notatki autobiograficzne* (Autobiografické zápisky) (zaujímavé aj pre obdobie kongresové a novembrové, vyd. M. Tyrowicz) a H. Kamińskiego *Pamiętniki i wizerunki* (Zápisky a doklady. Vyd. W. Kula). Prvá z týchto publikácií stavia do nového svetla počiatočné roky emigrácie do roku 1836, druhá osvetľuje históriu sprisahani piateho desaťročia v ruskom okupačnom území. Pre bádateľa spoločenských vzťahov sú zaujímavé aj spomienky deklarovaneho šľachtica Łusakowského (vyd. N. Assorodobraj).

Nové badania o vzťahoch spoločensko-hospodárskych týkajú sa najmä poznańskiej oblasti. Na tejto téme pracoval predovšetkým W. Jakóbczyk, postupne prekonávajúc svoj pôvodný nekritický vzťah k organizovanej práci a opierajúc sa o nové materiály čoraz hlbšie osvetľuje politiku poznańských majetných tried. Prvý podal náčrt poznańskiej reformy poddanstva, ako aj prvý pokus o nový pohľad na Poľskú ligu z rokov 1848—50.

Menej sa urobilo v oblasti histórie dediny za Kráľovstva. Okrem prínosu nového materiálu v niekoľkých článkoch treba tu zaznačiť zaujímavú rozpravu J. Leskiewiczowej o systéme odpracovávaní a dva metodologicky cenné diskusné príspevky, uverejnené v Nowych Drogach (Nových cestách): príspevok W. Konopku o súvislosti s niektorými tézami Grynwasserovými a príspevok R. Rybackej o otázke terminológie súvisiacej s poddanstvom sedliakov.

Viac prác sa týka politickej nadstavby, t. j. politických programov obdobia medzi povstaniami.

Z emigračných činiteľov pozornosť bádateľov pritiahla samozrejme postava Lelewela. Populárny náčrt mu venovala Ž. Kormanowa, kladúc hlavný dôraz na varšavsko-vilenskú obdobia jeho života; historický podklad Lelewelových náhľadov pokúsil sa načrtnúť M. Serejski, jeho politickou činnosťou sa zaoberal W. Łukasiewicz, odhaľujúc mnoho dovtedy neznámych jednotlivostí z histórie Mladého Poľska i Zjednotenia. Metodickou chybou bolo traktovať náhľady tohto tábora ako reflex vplyvov francúzskych alebo talianskych a zabudnúť na domáci základ poľských spoločenských vzťahov. Podobne treba spomenúť novovydanú bibliografiu Lelewelových spisov.

Od Lelewela pozornosť bádateľov Veľkej emigrácie prešla postupne na Towarzystwo Demokratyczne (Demokratickú spoločnosť) a na plebejské zgrupovanie sa poľského ľudu. Prvé povojnové práce sa zaoberali najmä utopistickosocialistickým aspektom programov, pričom sa opäť do popredia kládli mylné poňatia akoby rozhodujúcich cudzozemských vplyvov a napodobnenín. Prejavom uskutočňujúcich sa zmien v tejto veci bol roku 1951 vydaný 4. zväzok publikácie *W stulecie Wiosny Ludów*, obsahujúci životopis a náčrt ideológie St. Worcella, T. Krępowického a W. Darasza. Hoci ešte nie celkom uspokojivé a v celkových záveroch niekedy mylné, všetky tri práce obohatili naše vedomosti tak o Demokratickej spoločnosti, ako aj o Gromadach Ludu Polskiego (Zhromaždeniach poľského ľudu); všetky tri sa vyrovnali so starými náhľadmi Szpotańského, Limanowského a Leśniewského, predovšetkým však zdôraznili revolučnodemokratický prúd, vyrastajúci v emigrácii, ale čerpajúci svoju silu z domácich pomerov a vrcholiaci v Gromadach (Zhromaždeniach) a vplývajúci aj na Towarzystwo Demokratyczne (Demokratickú spoločnosť). Zásadný a všeobecný význam má tu široká programová kampaň, plánovite vystupujúca pri konzekventnom používaní teórie a metodológie marxizmu, ktorú vykonávala katedra histórie spoločenského myslenia Ústavu spoločenských vied a ktorá súčasne podala úvodný náčrt rozvoja tohto myslenia do ôsmeho desaťročia, ako aj periodizáciu obdobia v nadviazaní na diskusný článok Millerov vo *Voprosach istorii*. Tieto práce majú nemalý význam pre výskum celkového poľského historického procesu v tomto období. Ideológiu Demokratickej spoločnosti ukázala dôkladná práca Br. Baczku, práve pripravovaná do tlače.

Zanedbané však všeobecne zostávajú štúdie pravého krídla emigrácie, t. j. czartoryszczyzny. Diskusiu čiastočne začal M. Serejski štúdiou o K. B. Hoffmanovi, pasujúce tohto historika a publicistu tábora Hotelu Lambert na údajného obhájcu pokroku. Táto práca sa stretla so zásadnými výhradami N. Assorodobrajovej.

Mnohé súčasné publikácie týkajú sa krajového sprisahania tak v oblasti Krajovskej republiky a Galície, ako aj Kráľovstva. Zo stručných a populárnych monografií z pera M. Tyrowicza a Cz. Wycecha, ako aj z mnohých príležitostných prác dnes už vieme o Ściegiennom značne viac než pred rokom 1939. Zaujímavá diskusia sa rozvinula aj okolo postavy H. Kamińskiego. Populárny životopis i zobrazenie jeho koncepcie ľudového odboja podal L. Przemski; filozofické, ekonomické a politické náhľady analyzoval W. Kula, po ňom kolektív vydavateľov výberu z diela Kamińskiego.

Samozrejme, pozornosť bádateľov tohto obdobia upútal Eduard Dembowski. Okrem mnohých populárnych (ako L. Przemského) a publicistických prác treba tu spomenúť syntetickú kandidátsku prácu S. Śladkowskej. Táto práca, sú-

stredená najmä na problematiku filozoficko-spoločenskú, je predzvestou úplnej monografie veľkého mysliteľa a revolucionára.

Z pruského tábora konečne bola spracovaná v súvislosti so širšími výskumami B. Zakrzewského o poznaňskej ľavici postava vodcu plebejcov W. Stefaňského, ktorého buržoázna literatúra zámerne zamlčovala.

Na politické udalosti v užšom zmysle slova bádateľov upozornil rok 1846. Objavili tu moment najvyššieho napätia triedneho boja a najrevolučnejších činov v celej dobe zrušením poddanstva. Nebolo však ľahko prekonať starú šľachticko-buržoáznu legendu, znevažujúcu sedliacke hnutie a zľahčujúcu krakovské povstanie. Ešte počiatkom nášho desaťročia vychádzali isté drobné práce v tomto duchu. Na nové cesty priviedol bádanie R. Werfel. Po ňom vyšla obširna knižka S. Kieniewiczza, odmenená štátnou cenou, hoci nie je bez istých chýb v podávaní a hodnotení sedliackeho hnutia; niektoré jej tézy opravil sovietsky vedec J. S. Miller. Do tlače v najkratšom čase pôjde kandidátska práca M. Żychowského, ktorá sa pokúša spojiť krakovskú revolúciu so sedliackym hnutím ako časti jedného procesu.

Udalosti a otázky Jari národov po jubilejnom roku naši bádatelia zanechali. Jedine C. Bobińska a H. Katz pokračovali už v dávnejšie začatých štúdiách o vzťahu Marxa a Engelsa k poľskej otázke. Bobińska túto tému rozšírila na celé obdobie po roku 1871, berúc pritom do úvahy poľský publicistický materiál i materiál rukopisný.

V porovnaní s oživením bádania o piatom desaťročí minulého storočia nasledujúce obdobie, pred januárovým povstaním, znovu ostalo zanedbané. Nekritickú, idealistickú apológiu premyslovca H. Cegielskeho v poznaňskej oblasti podal Z. Grot, ktorý však napísal aj ďalšie, pomerne správnejšie štúdie o období druhej polovice XIX. stor. O hospodársko-spoločenských vzťahoch v Krakove máme dôkladné a hodnotné štúdie J. Demela, príliš však zdržanlivého vo vynášaní záverov z nazhromaždených štatistík a pozorovaní.

Oveľa menej vyšlo doteraz prác na témy súvisiace s históriou Kráľovstva v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch, či už ide o rozvoj priemyslu alebo o agrárne vzťahy. O veľmi zaujímavý denník Fr. Biłgorajského sa opiera práca St. Szczotka, ktorý denník objavil a na jeho základe úplne do nového svetla postavil sedliacke hnutie sedemdesiatych rokov v białostockej oblasti. Nedávno sa objavila cenná monografia S. Kieniewiczza, opierajúca sa o bohatý materiál, ktorá hovorí o sedliackej otázke v januárovom povstaní. Onedlho ju doplní práca E. Halicza na príbuznú tému. Obe tieto publikácie, operujúc čiastočne rôznym pramenným materiálom a čiastočne aj rôznymi hľadiskami, do nového svetla historickej pravdy stavajú rozvoj triedneho boja sedliakov v Kráľovstve v predvečer povstania, ďalej podávajú ich podiel v povstaní, hovoria aj o reformách Rządu Narodowego (Národnej vlády) a ako základné príčiny porážky udávajú, že tieto reformy neboli uvedené do života. Druhá zo spomínaných prác analyzuje okrem toho vzťah ľavice červených k sedliackej otázke.

Monografia J. Kowalewského, venovaná revolučnej ruskej demokracii a jej vzťahu k januárovému povstaniu, prispela popularizácii vtedajšieho spojenia poľských a ruských revolučných síl. Pre dosť úzky rozsah materiálov však nevyčerpala tému, preto tým dôležitejšie je anonsované, značne rozšírené 2. vydanie. Zaujímavá a svojou literárnou formou odlišná je populárna práca S. Kieniewiczza o Varšave v čase januárovho povstania. Dôležité zhrnutie o spolupráci pokrokových a revolučných síl poľského a ukrajinského národa (až po obdobie imperia-

lizmu včítane) priniesol referát Z. Miynarského a kolektívu na zasadani Inštitútu poľsko-sovietskeho.

Nakoniec treba ešte konštatovať, že v spomínanej problematike sa urobilo hodne, no aj tak ostali tu ešte na spracovanie veľké oblasti a otázky, medzi inými formovanie sa poľského buržoázneho národa, k čomu doteraz máme iba úvodné štúdie. Okrem toho sa žiada spracovať zanedbané otázky dejín priemyslu. Očakáva sa rýchle plánovité skoordínovanie jednotlivých akcií. Konkrétne výsledky napr. v oblasti periodizácie a hlbšej analýzy národnooslobodzovacích vojen, úlohy v nich vystupujúcich prúdov plebejských a ľavicových, treba očakávať od príprav k Mickiewiczovmu roku.

6. *Výskum obdobia predmonopolistického kapitalizmu a počiatkov imperializmu, ako aj poľského robotníckeho hnutia.* Obdobím rokov 1870—1900 a 1917—1918 (s výnimkou prvej svetovej vojny) buržoázna historiografia sa zaoberala veľmi málo. Nie je ťažko odkryť príčinu tohto špecifického mlčania. Také fakty, ako je vznik a rozvoj robotníckeho hnutia, revolučná búrka rokov 1905—1907, ako aj októbrové víťazstvo, to boli zjavy, ktoré sa vládnuce triedy usilovali vedome zamlčať alebo sfaľšovať, aby tým zmenšili ich význam.

Na prekonanej ceste nášho desaťročia dost výrazne vystupujú isté etapy vo vývoji historickej vedy.

Prvý krok znamenalo vedecké poznanie charakteru epochy. Marxisticko-leninské poňatie formácií, leninská náuka o imperializme, pochopenie jednotlivých znakov rozvoja poľského kapitalizmu a imperializmu pomohli prekonať veľmi časté prvotné mylné koncepcie a prerazili cestu plnšiemu rozvítiu výskumov v tejto oblasti. Čoraz bolo zjavnejšie, že nové, ozajstne poňaté bádania i publikácie majú veľký význam nielen pre poznanie dejín nášho robotníckeho hnutia v jeho úzkom vzťahu s celou národnou históriou, ale aj pre dnešné dni. V tejto oblasti nechýbali ani práce písané z falošných pozícií pravicovo-sociáldemokratických a píšucezykovských. K nim patrí zvlášť syntetická príručka H. Wereszyckého, okrem toho mnohé články v Przeglądzie Socjalistycznym (Socialistickom prehľade) alebo populárne brožúry Wiedzy (Vedy) i články Dziejów najnowszych (Najnovších dejín) v období do roku 1948. Počas nastávajúceho boja ani tieto sociáldemokratické historické koncepcie sa nemohli udržať.

Obrovskú pomoc poskytli vydania diel klasikov, najmä nový preklad 1. zväzku *Kapitálu*, ako aj prvý poľský úplný preklad *Rozwoju kapitalizmu w Rosji* (Rozvoja kapitalizmu v Rusku) i mnohé vydania Leninovho *Imperializmu ako najvyššieho štádia kapitalizmu*.

Pokiaľ ide o základné otázky obdobia, najskôr (1947) vyšiel náčrt W. Kulu, venovaný kľúčovým spoločensko-hospodárskym otázkam rokov 1864—1918. Bol to prvý pokus o celkové poňatie problematiky obdobia, hoci táto práca ešte nestála konzekventne na stanovisku marxizmu-leninizmu, ale ponímala hospodársko-spooločenskú históriu tradičným spôsobom. O rok po knižke Kulu vyšla práca L. Grosfelda *Z dziejów kapitalizmu w Polsce* (Z dejín kapitalizmu v Poľsku), ktorá prvý raz na poľskom materiáli populárno-náučnou formou ukázala leninskú teóriu imperializmu a výsledky marxistického myslenia v tomto období. Avšak charakteristické pre tradičné pozície „oficiálnej“ historiografie je to, že na 7. verejnom sjazde historikov vo Wroclawe roku 1948 vôbec ešte neboli práce týkajúce sa ekonomiky kapitalizmu a imperializmu; referáty neprekročili hranice feudálnej epochy.

Veľkou udalosťou v našej vede s bohatou materiálovou registráciou (pre celé XIX. stor.) je 2. zväzok *Historii gospodarczej* (Hospodárskych dejín) J. Rutkowského, vydaný až po smrti autorovej (1950). Toto dielo, ktoré sa vyznačuje veľkou erudíciou a obsahuje veľké množstvo faktov, súčasne dokazuje, k akým falošným záverom môžu viesť aj najlepšie znalosti, ak ich nevedie a neorganizuje jedine správna vedecká teória. Ako príklad stačí uviesť i otázku imperializmu, poňatú Rutkowským spôsobom úplne tradičným, neleninovským. Formalistické znaky tejto práce sú najzreteľnejšie v 6. a 7. kapitole tohto zväzku.

Prejavom uskutočňujúceho sa prelomu v našej vede stala sa v spomínanom období až otwocká konferencia. Referáty L. Grosfelda *Prawidłowość i specyfika polskiego imperializmu* (Zákonitosť a špecifičnosť poľského imperializmu) a T. Daniśzewskéhó *Miejsce i rola polskiego ruchu robotniczego* (Miesto a úloha poľského robotníckeho hnutia), ako aj živá diskusia, ktorá bola po nich, dali základ hlbšej analýze kapitalizmu súčasne aj s jeho imperialistickou fázou v Poľsku. Podobne aj 70. výročie komúny prispelo k spopularizovaniu postavy J. Dąbrowského a W. Wróblewského, ako aj k vyjasneniu prechodu od revolučného demokratizmu k proletárskemu revolucionizmu v mnohých článkoch, brožúrach i materiálových publikáciách. Štúdie Z. Modzelewskéhó objasnili historické miesto a význam komúny ako otázky zásadného významu a súvislosť hlavného zastúpenia poľských revolučných demokratov a komunardov s I. internacionálou a s rozvojom poľského robotníckeho hnutia.

Jednou z popredných úloh vedy bolo a je podať históriu poľskej robotníckej triedy a poľského revolučného hnutia. Od počiatočného záujmu o tieto otázky najmä v straníckych vedeckých strediskách, predovšetkým v Oddelení histórie strany a Ústavu spoločenských vied, po otwockej konferencii problematika robotníckeho hnutia začala širšie prenikať aj do univerzitných seminárov, do kandidátskych prác a do plánov niektorých školských kolektívov. O koľko vo vydaniach Oddelenia histórie strany prevládajú aj naďalej otázky ideologické a programové, o toľko na iných vedeckých pracoviskách sa spracúvajú témy z oblasti rozvoja remesla, postavenia robotníckej triedy a triedneho boja. V jednom i druhom prípade táto problematika sa traktovala donedávna veľmi úzko a odtrhnuto od celého života národa, najmä od postavenia sedliackych más i triedneho boja na dedine, od rozvoja ľudového hnutia, od zväzku robotníkov a roľníkov. Pokyny 7. a najmä 9. Pléna KC PZPR (= Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej = Ústredný výbor Poľskej zjednotenej robotníckej strany, pozn. prekl.) a 2. sjazdu pomohli historickej vede pri ponímaní alebo prehľbovaní aj týchto otázok.

Pokiaľ ide o celkovú prácu Oddelenia histórie strany, jej bezpochybná zásluha spočíva v sprístupnení mnohých materiálov k dejinám poľského robotníckeho hnutia širokej verejnosti, ako aj vedeckým pracovníkom. Zväzky materiálov a prameňov k dejinám KPP a PPR (= Komunistyczna Partia Polski = Komunistická strana Poľska; PPR = Polska partia Robotnicza = Poľská robotnícka strana, pozn. prekl.) tvoria nenahraditeľný prínos širokého spoločenského a vedeckého dosahu. V dovtedajších prácach však jestvuje veľká medzera v oblasti dejín II. proletariátu, Sväzu poľských robotníkov (ktorému je venovaný len stručný príspevok F. Tycha v *Kwartalniku historycznom*); neboli ešte nanovo publikované a spracované materiály SDKPIL. Oddelenie histórie strany rozvinulo popularizačnú činnosť, pokiaľ ide o veľké postavy J. Marchlewského a F. Dzierżyńskiego. Prvý zväzok *Spisów* Marchlewského sprístupnil širokej verejnosti práce o počiatkoch a rozvoji kapitalizmu v poľských krajinách a zvlášť jeho najvyspelejšiu a stále ešte nenahra-

ditelnú prácu o spoločensko-ekonomických vzťahoch v poľských krajinách okupovaných Pruskom. *Zobrané spisy* F. Dzierżyńskiego znamenajú úplný rozbor dejín robotníckeho hnutia. Širokú spoločenskú potrebu dovtedy uspokojovali mnohokrát obnovované, stále zdokonaľované výklady T. Daniszewského. Diskusia o nich, ktorú zhrnul J. Kowalski v *Nowych Drogach* (Nových cestách) (1952), ešte raz zdôraznila nutnosť posudzovať robotnícke hnutie ako základ novej i najnovšej histórie Poľska a nutnosť preskúmať túto otázku na celom poľskom území; ďalej vyzdvihla boj sedliackych más ako jednu zo skutočných pokrokových síl buržoáznodemokratickej revolúcie v Poľsku a historické dozrievanie predpokladov zväzku robotníkov a roľníkov ako jeden zo zásadných predmetov bádania. Konečne bola zdôraznená súvislosť rozvoja nášho robotníckeho hnutia s medzinárodným revolučným hnutím. Prvý impulz k hlbšej syntéze týchto výkladov (pre roky 1864—1903) objavil sa nedávno. Nedostatkom publikovaných prác je to, že sa obmedzujú, ako dovtedy, na rok 1917. Pomôckou v tejto oblasti je znovuvydanie *Materiałów do bibliografii druków socjalistycznych na ziemiach polskich w latach 1866—1918* (Materiály k bibliografii socialistickej tlače v poľských krajinách v rokoch 1866—1918) (Ž. Kormanowa). Veľký význam pre ďalšie pramenné bádanie má úvodná inventarizácia materiálov k dejinám robotníckeho hnutia v rokoch 1867—1916, ktorá sa robila v štátnych archívoch pod vedením R. Gerbera.

Stále živší záujem historikov pred blížiacim sa 50. výročím obracia sa na revolúciu rokov 1905—1907. Hospodársku krízu, ktorá ju predchádzala, spracovala a do tlače pripravila I. Pietrzak-Pawłowska. Okrem článkov a kandidátskych prác, ktoré čoskoro vyjdú tlačou, z oblasti Varšavy a Łodže treba spomenúť medzi inými vydanie článkov Rózy Luxemburgovej z revolučných rokov. Zo všeobecných prípravných prác na vedeckú oslavu výročia roku 1905 zvláštnu pozornosť si zasluhuje vydanie prameňov k sedliackemu hnutiu v tomto čase a k formovaniu sa zväzku robotníkov a roľníkov, ktoré pripravil St. Kalabiński a F. Tych.

Popri potrebe spracovať robotnícke hnutie (v monografiách i v syntetickej príručke) nemenej výrazne sa ukazuje potreba dôkladne spracovať históriu ľudového hnutia, pozbaveného mnohých falošných legiend. Po zastaralej a miestami chybnéj populárnej knižke T. Reka, ako aj po pokuse H. Sysku podať ideologickú charakteristiku tohto hnutia prostredníctvom jeho časopisectva, po sérii náčrtov a spomienok prišiel rad na čiastkové monografie, viac materiálové, hoci ešte zatažené buržoázno-liberálnymi náhľadmi. Do tejto kategórie možno zaradiť štúdiu K. Wąsowicza o ľudovom časopisectve v Galícii, Neskoršie práce K. Wojciechowského a W. Dulczewského týkajú sa ľudovej osvety v Galícii a v Kráľovstve. Stále bohatšie na materiály sú štúdie S. Ignara.

Nedávno sa začalo pracovať na dovtedy úplne zanedbaných štúdiách dejín a úloh poľskej buržoázie v spomínanom období a jej politickej reprezentácie; tak napr. Národná demokracia je témou prác, na ktoré sa podujali H. Jabłoński a St. Kalabiński.

Stále väčší počet prác a štúdií sa dotýka rozvoja kapitalizmu i robotníckeho hnutia v Hornom Sliezske (A. Grodek, K. Popiołek, A. Galosa iní). Vidieť v nich postupné zanikanie nacionalistických momentov. Na sliezskej konferencii Ústavu histórie Poľskej akadémie vied v priebehu kritickej a sebakritickej diskusie radu bádateľov pravdivo bola osvetlená postava Karola Miarku; demaskovaná bola činnosť Vojtecha Korfanta a protinárodný postoj cirkevnej hierarchie. Vo svetle historickej pravdy čoraz výraznejšie vystupuje proces vytvárania sa ro-

botnickej triedy i jej boja o sociálne a národné oslobodenie. Ďalej bola načrtnutá aj jej spolupráca s nemeckým robotníckym hnutím v Sliezske, s jeho revolučnou Ťavicou. Niekoľko štúdií súčasne ukázalo isté zaujímavé a dôležité zjavy z oblasti kultúry Sliezska.

Niekoľko prác, publikovaných v časopise *Przegląd Zachodni* (Západný prehlád), týka sa problematiky triedneho boja i národnostného útlaku v poznaňskej oblasti.

Ak sa predsa pociťuje v tomto období nedostatok intenzívnych skúmaní, je to predovšetkým v prípade dejín Haliče. Okrem knižky K. Wyku o *Tece Stańczyka* (Ministerské kreslo Stańczyka), týkajúcej sa ideológie a iba marginálne hovoriacej o niektorých problémoch dejín Haliče, čo už spomenula kritika, ďalej okrem výberu prameňov k dejinám Haliče, ktorý urobil S. Kieniewicz — tiež nevyhovujúceho všetkým hľadiskám — iba práca W. Najdusa o Leninovom pobyte v Poľsku, opierajúca sa o isté pramenné materiály, priniesla niekoľko nových zistení. Očakávame, že nedávno napísaná kniha J. Buszku o reforme volebného práva v Haliči na začiatku XX. stor. aspoň čiastočne vyplní túto medzeru.

Pokiaľ ide o severné oblasti, situácia ekonomických a národnostných vzťahov na Pomorí, čiastočne aj na Mazurách a Warmii iba fragmentárne bola osvetlená na sjazde historikov vo Wroclawi roku 1948 a v niekoľkých publikáciách, nakoniec na pomorskej konferencii Ústavu histórie. Spomenúť treba práce W. Chojnackého a T. Grygiera, ako aj články I. Pietrzak-Pawłowskej, ktoré sú priekopnícke, pokiaľ ide o faktický materiál, ale nespoľahlivé v konečných záveroch. Pre krajiny ležiace na brehu východného Pomoria podobnú úlohu ako práce Chojnackého zohrali práce A. Bukowského a T. Cieślaka, ktoré sú metodologicky svedomitejšie, ale otázku ešte nevyčerpávajú, a ktoré sa medziným pokúsili objasniť aj kašubské hnutie.

Z oblasti všeobecnej histórie spomínaného obdobia treba upozorniť na knihu H. Jabłońskiego o *Opinii-parlamencie-prasie* (Názor-parlament-tlač) v kapitalistických krajinách (1947), ktorá sa okrem svojich chýb účinne pričínila o vysvetlenie mnohých legiend osnovaných okolo buržoázneho parlamentarizmu.

Pomerne slabo — s citeľnou škodou pre vedu — zaoberali sa naši historici poslednými rokmi prvej imperialistickej vojny. Police našich knižníc sú ešte stále plné nevyhovujúcej poľskej a cudzojazyčnej literatúry, ktorá sa snaží napr. vystaviť pomníky vďačnosti Amerike a Wilsonovi, ktorá glorifikuje Versailles, vydieračské zmluvy a skutky protisovietskej intervencie a ktorá hlása oslavovanie či to už pilsudčiny alebo endecie (= národnej demokracie v Poľsku; názov zo skratky ND. Pozn. prekl.). Nové štúdie venované tomuto obdobiu sa v poslednom čase objavili len ojedinele, pričom však boli aj bez širších historických perspektív. O okupačných plánoch nemeckého generálneho štábu voči Poľsku v rokoch 1914—1918 informovala, no nie vždy primerane, A. Owsińska, o okupačných plánoch nemeckých kapitalistov v Sliezske v tomto čase — K. Popiołek. Knižka H. Jabłońskiego je zaujímavým pokusom ukázať skutočný reakčný obsah koncepcie tzv. austromarxistov, týkajúcej sa kultúrnej autonómie, a to na príklade poľskej národnej autonómie na Ukrajine v rokoch 1917—1918. Nové svetlo na tieto časy vrhajú aj príspevky N. Gašiorowskej o boji poľských baníkov s okupantmi v rokoch vojny 1914—1915 a K. Laptera o poľskom probléme vo Versailles. Skutočnou podstatou tzv. aktu 5. novembra sa zaoberal L. Grosfeld, ktorý súčasne na tomto príklade poukázal na nebezpečnú podstatu dnešnej činnosti militaristickej

bonnskej kliky, podporovanej americkým imperializmom, ako aj na skutočný vzťah poľskej reakcie k našej nezávislosti.

Záverom treba spomenúť nutnosť prehĺbenia a ďalšieho rozvinutia skúmania celej histórie národa v epoche kapitalizmu, ďalej skúmanie postavenia a bojov o spoločenské a národné oslobodenie ľudových mas pod vedením robotníckej triedy v celom Poľsku. Chýba nám napr. dôkladná analýza zmien uskutočňujúcich sa na dedine a medzi sedliackymi masami, ďalej analýza feudálnych zvyškov atď., ako aj charakteristika ľudového hnutia v jednotlivých oblastiach. V plnom svetle skutočnosti, doloženej konkrétnym materiálom, treba zobrazit' vzťahy poľsko-ruské, ako aj spätosť poľského a nemeckého revolučného hnutia. Bádajúci tohto obdobia, osvetľujúc proces rozvrstvenia dediny a dejiny veľkých priemyselných závodov, sú povinní ukázať protiludovú a protinárodnú podstatu buržoázie a veľkostatkárstva, ako aj ich politických reprezentantov. Spoločnou úlohou historikov a predstaviteľov iných disciplín je oveľa širšie ako doteraz zobrazit' boj mas, najmä proletariátu a jeho strany o demokratizáciu kultúry.

7. *Skúmanie obdobia buržoázno-veľkostatkárskeho poľského štátu spolu s druhou svetovou vojnou, ako aj historických podmieností súčasného života.* Jedným z používaných prostriedkov boja reakčnej buržáznej histórie s historickou pravdou bolo to, že odmietali priznať vedecký charakter skúmania najnovších dejín, ktoré označovali pejoratívnym menom „publicistika“ a zaoberať sa ňou pokladali pre tvorivého „odborníka“ v histórii za nedôstojné. Týmto náhľadom minulosti voči problematike najnovšej histórie bola v prvých rokoch ľudového Poľska zaťažená veľká väčšina odborníkov v histórii z univerzitných stredísk. Nedostatočná metodologická príprava väčšiny starých kádrov, ako aj slabá erudičná príprava mladších kádrov — toto všetko vplývalo na zanedbanie naliehavých spoločenských požiadaviek kladených na históriu v období dvadsiatych rokov.

Referát Boleslava Bieruta na Kongresie Zjednoczeniowym roku 1948 (Zjednocovacom kongrese), v mnohom venovaný histórii dvadsiatych rokov, odhalil celý rad základných problémov poľského dejinného procesu tohto obdobia a ukázal historikom nové smery ich bádania. Od tohto momentu bola ešte výraznejšia pomoc strany historickej vede pri riešení a spracovaní kľúčových otázok histórie a najviac histórie najnovšej. Ideologický front triedneho boja jasne rozlišuje dva prúdy v historiografii týkajúcej sa obdobia 1918—1939.

Prvú skupinu povojnových vydaní, týkajúcich sa histórie nášho národa aj z obdobia dvadsiatych rokov, tvoria publikácie, zjavne buržoázneho typu knížiek a brožúr S. G r a b s k é h o, E. K w i a t k o w s k é h o. K druhej z týchto prác vyšla vlastne len jedna recenzia N. G a s i o r o w s k e j v Nowych Drogach, ukazujúca jej skutočné chyby. Tieto práce nemali veľký dosah, takže im nehodno venovať väčšiu pozornosť, keby nešlo o isté všeobecné a veľmi charakteristické formulácie, týkajúce sa Poľska pred rokom 1939. V týchto prácach výrazne sa javí snaha ospravedlniť buržoáznu vládu v tomto období.

Oveľa významnejšie, a preto aj škodlivejšie boli pomerne početné publikácie vtedajšej Wiedzy (Vedy), majúce za cieľ pestovať falošné legendy o tzv. zásluhách pravicovej PPS (= Polska Partia Socjalistyczna = Poľská socialistická strana. Pozn. prekl.). Ich spoločenské poslanie bolo oveľa priezračnejšie a teda aj dosah ich pôsobenia širší. Boli tu ďalej aj reedície, bol tu aj pokus pokračovať v predvojnových prácach. Tak napr. P r ó c h n i k o v a knižka o Daszyńskom bola oslavou vodcu pepesovskej pravice. Jej ideologická funkcia roku 1948 v ľudovom Poľ-

sku bola jasná. Pokračovaním týchto tvrdení bol *Zarys historii PPS* (Náčrt histórie PPS), ktorý vznikol po vojne a bol rovnako falošný. Podobný charakter mala brožúra o úlohe PPS v Sliezsku.

Bez chýb a nedostatkov nie sú ani vedecké postuláty a konkrétne výsledky skúmania histórie ľudového hnutia v medzivojnovom Poľsku. Nehľadiac na niekoľko drobnejších príspevkov stačí vziať do rúk obsérnu, trojzväzkovú prácu T. Reka, ktorá zoširoka opisuje obdobie dvadsiatych rokov. Autor sa podujal na revíziu mikołajczykovských náhľadov PSL (Polskie Stronnictwo Ludowe = Poľská ľudová strana. Pozn. prekl.) o rozhodujúcej a akoby pozitívnej úlohe buržoázno-klerikálno-kulackej roľníckej pravice, no sám však konal pod vplyvom mnohých tradičných náhľadov o klamných zásluhách niektorých dejateľov; stade pochádzajú mnohé nezodpovedajúce hodnotenia, napr. Thugutta, Witosa a iných. Cesta rozvoja ľudového hnutia sa tu podáva izolovane, autor nedocenil úlohu robotníckej triedy a význam vzäzku robotníkov a roľníkov.

V boji s mnohými mylnými náhľadmi sa v prvých rokoch zvlášť výrazne prejavila pomoc strany publikáciami ústrednej straníckej tlače. Vznik teoretického orgánu strany *Nowe Drogi* (Nové cesty) priniesol ďalšie obohatenie historickej tematiky dvadsiatych rokov. Ako dôležitý zjav treba vyzdvihnúť to, že marxistické písomníctvo prvého obdobia jasne razilo cestu ďalším zásadným zmenám v historickej vede.

Zvláštnu skupinu tvoria práce z oblasti histórie západných krajín, spočiatku v značnej miere nadväzujúce na otázky obdobia medzivojnového, vykazujúce však ešte vážne metodologické nedostatky a silnú zaťaženosť nacionalizmom. Tak napr. práca K. Popiołka o sliezskom povstaní roku 1921, ktorá je prvým pokusom v literatúre o syntézu tohto zjavu, doniesla veľa cenného materiálu. Autor správne obrátil pozornosť na ľudový charakter sliezskych povstaní a na súvislosť boja o národné oslobodenie s bojom o oslobodenie sociálne; aj túto prácu však zaťažuje schéma dvoch nepriateľských národností, ako aj — čo je tým horšie — škodlivá legenda Korfantova, sliezka obmena legendy o Piłsudskom alebo Dmowskom. Treba podtrhnúť, že svoje bludy autor sebakriticky priznal roku 1953 na konferencii venovanej dejinám Sliezska.

Vo wrocławskej odbočke Západného inštitútu pod vedením S. Wysłoucha vznikol celý rad prác venovaných medziiným problematike dvadsiatych rokov v Opolskom Sliezsku. Články tohto kolektívu boli poznačené často značným právnickým formalizmom, idiografizmom (hoci zásluhou autorov je, že poukázali na mnohé neznáme fakty) a podávali tematiku odtrhnute od podstatných otázok obdobia. Treba však zdôrazniť, že tieto štúdie znamenajú začiatok skúmania prameňov veľmi závažnej oblasti a okrem spomínaných nedostatkov pričínili sa o poznanie náhľadov reakčnej nemeckej historiografie v otázke tzv. „ochrany menšiny“.

Nacionalistická zaťaženosť a jednostrannosť v nazeraní sú nedostatkom aj väčšej práce H. Zielińskiego o poľskosti zlotovskej krajiny v rokoch existencie weimarskej republiky a hitlerovského režimu. No zásluhou autorovou je, že siahol za tematikou zaznávanou a že objavil materiálove podložené prejavy poľskosti v jednej z oblastí západného Pomoria.

Vydanie prameňov v týchto prvých rokoch delí sa na dva smery. K prvému smeru patria tlačou vydané životopisy sliezskych a zagłębských baníkov, napísané pre konkurz, ktorý vypísal roku 1946 Zarząd Główny Związku Zawodowego Górników (Ústredný výbor Sväzku baníkov). Tieto vydania, i keď sa nepokladajú za ve-

decké, ukázali sa veľmi užitočné, takže ešte aj dnes siaha po nich každý bádateľ dejín robotníckej triedy v Sliezsku i v Zagłębiu Dąbrowskim (Dambrowskej panvy). Autor úvodníka J. Chłasiński opiera sa tu ešte tradične o také pojmy, ako sú „sociologický druh“, no solídne sú jeho úsudky o pozoruhodnej úlohe robotníckych mas v historickom procese, ktoré stanovil na základe baníckych životopisov.

Druhým smerom sa uberalo vydanie pruských národnostných štatistik v Sliezsku v rokoch 1910—1939, ktoré spracoval S. Golachowski a ktoré vydala wrocławská odbočka Západného inštitútu. Toto vydanie vzniklo v tom istom čase ako spomínané práce tej istej inštitúcie, takže sa naň vzťahujú všetky vymenované námietky. Aj materiál, ktorý zhromaždil Golachowski, dokazuje podvody oficiálnych nemeckých štatistik a odkrýva fakt, že tajné štatistiky udávali počet poľského zaľudnenia na Opolszczyne niekoľkokrát vyšší než oficiálne. Tieto práce sú najmä politicky veľmi dôležité proti revizionistickej adenauerovskej politike.

Prechádzajúc do druhého obdobia a k faktom, ktoré nasvedčovali o začínajúcom sa prelome, treba pripomenúť, že povstanie PZPR (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza = Poľska zjednotená robotnícka strana, Pozn. prekl.), programové dokumenty I. sjazdu a najmä Deklarácia ideová PZPR stali sa pre historikov obdobia imperializmu ukazovateľom smeru rozvoja našich dejín. Poučili nás, že najopравdivejšiu podstatu medzivojnových dejín poľského národa tvorili odpor a boj proti silám domáceho i cudzieho kapitálu za oslobodenie spod jeho vykorisťovateľského jarma.

Referát T. Daniszewského na otwockej konferencii ešte nemohol podať úplnú, do konca premyselnú syntézu poľského robotníckeho hnutia tohto obdobia, ale ukázal, „...ako vzrastala špecifická váha poľskej robotníckej triedy, jej aktívne pôsobenie na iné vrstvy, ako dozrievali predpoklady dnešnej poľskej skutočnosti, keď robotnícka trieda, vládnúca ľudovým masám, prebrala plnú zodpovednosť za osudy národa“. Referent prehľbil tézy o vedúcej a rozhodujúcej úlohe KPP (Komunistyczna Partia Polski = Komunistická strana Poľska, Pozn. prekl.), zoširoka sa zaoberal pomocou strany v boji pracujúceho roľníctva i utláčaných národností, veľmi vyzdvihol podiel KPP na obrane nezávislosti Poľska, ohrozenej hitlerovským fašizmom.

Problematiky dvadsiatych rokov sa dotkol aj referát, ktorý na otwockej konferencii predniesol L. Grosfeld na tému *zákonitost a špecifičnosť poľského imperialismu*. Autor rozvinul túto otázku, pričom sa opieral o široký materiálový základ, poukazujúc súčasne na prisluhovačský charakter predjúnového panstva, ktoré sa stalo nástrojom pri upevňovaní nadvlády domácich i zahraničných monopolov.

Druhá obširna práca toho istého autora o ekonomickej kríze 1929—1933 podáva výrazný obraz tragických rokov núdze širokých mas a súčasne aj obraz boja pracujúceho ľudu miest i dedín, vedeného revolučnou KPP. Kritika upozornila na to, že bolo treba viac prihliadať aj na otázky politické. Na význame tejto knižky to však neuberá. Vedecký a politický význam práce Grosfelda zvyšuje jeho poukázanie na priepasť deliacu ľudové Poľsko od buržoázno-statkárskeho štátu.

Množstvo cenných štúdií o Sliezsku z obdobia medzivojnového podal Fr. Ryszka. Čerpá z bohatého pramenného materiálu.

Náčrt J. Jurkiewicza o nunciatúre neskoršieho pápeža Pia XI. v Poľsku je demaskujúcou charakteristikou činnosti emisárov Vatikánu v Poľsku v prvých rokoch nezávislosti. Autorova argumentácia je priliehavá, hoci príliš zovšeobecňujúca, najmä v otázke činnosti Rattiho na poľskom plebiscitnom území; rovnako

bola splnená aj dôležitá úloha knihy ukázať škodlivú úlohu Vatikánu v zahraničnej i vnútornej politike súčasného Poľska. Nedostatky, ktoré má spomínaná práca, nenachádzajú sa už vôbec v práci toho istého autora na tému konkordátu z roku 1925, uverejnenej v Kwartalniku historycznym.

Do tlače pripravená dizertácia Cz. Madajczyka hovorí o buržoázno-veľkostatkárskej poľnohospodárskej reforme, ukazuje situáciu i boj na dedine v období dvadsiatych rokov a odкрýva triedny zmysel oslavovanej „reformy“.

Z oblasti medzinárodných vzťahov treba spomenúť do tlače pripravenú (a známu z istých parciálnych článkových príspevkov) dôkladnú rozpravu K. Laptera o vzťahu USA a Wilsona k Poľsku v období prvej svetovej vojny.

Kvantitatívny prínos monografických prác je doteraz ešte, ako vidíme, skromný; monografie sa totiž zameriavajú iba na niektoré témy. Patria k nim niektoré monografické práce v časopisoch, ktoré analyzujú škodlivý vplyv medzinárodného finančného kapitálu a medzinárodných stredísk reakcie na hospodárstvo a vnútornú situáciu medzivojnového Poľska.

V oblasti literatúry týkajúcej sa dvadsiatych rokov veľkú úlohu zohráva literatúra populárnovedná a publicistika. Táto úloha vyplýva nielen z pomerného množstva publikácií (odpovedajúceho intenzívnemu a širokému spoločenskému dopytu v tejto oblasti), ale aj faktu, že tieto ostatné práce veľmi často predstavujú vedecké monografie s tematikou dvadsiatych rokov.

Vážnu úlohu zohrala v tejto oblasti práca J. Kowalewského, ktorá je až priveľmi stručná, no širokému okruhu čitateľov objasnila najvlastnejšiu problematiku, týkajúcu sa rozhodujúcej úlohy Októbrovej revolúcie pri znovuzískaní nezávislosti Poľska.

Z populárnovedných prác upozornil na seba príspevok N. Stankiewicza, ktorý sa pokúsil ukázať medzinárodné pramene júnovej porážky. Tento vytýčený cieľ vyžadoval, aby autor prenikol cez množstvo zamotaných problémov. Okrem správnych východísk nedostatočná materiálová báza a metodologicky čiastočne nezrelá analýza ho priviedla k istým zjednodušeniam. Z oblasti tak málo u nás všimanej všeobecnej histórie treba spomenúť tematicky blízku, dosť obsírnú štúdiu K. Piwarského *Monachium 1938* (Mníchov 1938). Vo svetle hojného dokladového materiálu autor opisuje politiku vlád Anglicka a Francúzska voči fašistickému Nemecku. Táto knižka podáva prehĺbenie dávnejšej tzv. politickej histórie; nepresahuje však oblasť tejto problematiky na základe nazhromaždených faktov.

Mnohé populárne práce sú venované problematike triednych bojov pracujúceho roľníctva v priebehu dvadsiatych rokov. Najzávažnejšia a azda najobsáhnejšia práca J. Gójského prináša iba evidenciu a opis dôležitejších sedliackych triednych bojov. Ani nehovoriac o ahistorickom poňatí sedliackych vojen a o dosť naivnom výklade zväzku robotníkov a roľníkov, prekvapuje v nej falošné hodnotenie predvojnového SL, Centrolewu a otázky Brześcia. Do značnej miery sa autor týchto chýb zbavil vo svojej druhej práci, týkajúcej sa však len jednej z epizód sedliackej vojny. Metodologicky zrelejšie sú práce Gonerove a Rodziewiczowe.

V rokoch 1952 a 1953 hojnú vydavateľskú činnosť Oddelenia histórie strany KC PZPR v oblasti prameňov týkajúcich sa medzivojnového obdobia začali roku 1951 vydané *KPP. Wspomnienia z pola walki* (KPP, Spomienky z vojny). Hoci toto vydanie si nestavia ciele čisto vedecké, jednako vďaka svojmu priekopníckemu charakteru, vďaka predovšetkým kolektívu autorov spomienok (aktívni činitelia

KPP) prináša veľa materiálov, nad ktorými žiaden historik boja poľského národa z obdobia dvadsiatych rokov nemôže prejsť bez povšimnutia. Zvlášť významné sú materiály týkajúce sa miestnych tradícií robotníckeho triedneho boja pod vedením KPP v jednotlivých strediskách, mestách a pracoviskách v Poľsku

Významnú úlohu odohralo z istých hľadísk jubilejné vydanie *W XXXV rocznicę Wielkiej Październikowej Rewolucji Socjalistycznej* (Na 35. výročie Veľkej októbrovej revolúcie). Ukazuje rozhodujúci význam Októbrovej revolúcie, postupné vývojové etapy SSSR, jeho historické víťazstvo svetového významu a rozhodujúcu úlohu Veľkého októbra pre osudy poľského národa. Tento cieľ dosahuje najmä vydaním asi 470 závažných dokumentov (z ktorých vyše polovica sa dotýka obdobia pred roku 1939) a bohatého ilustračného materiálu. Prínosom vydavateľov zborníka je, že sa im podarilo ukázať tieto zjavy v ich dynamike a vývojovej dialektike. V mene tohto predpokladu neváhali v niektorých prípadoch siahnúť za doklady z dávnejšej minulosti (napr. v kap. IV — Za vašu i našu slobodu, ilustrujúcej tradíciu priateľstva revolučnej demokracie ruskej a poľskej), hoci tu vlastne vystúpili isté editorské nedôslednosti, ako čerpanie materiálov z druhej ruky ap.

Vedecký a politický význam zborníka *KPP w obronie niepodległości Polski* (KPP ako obrana nezávislosti Poľska) bol podmienený predovšetkým nedávnou zmenou vo vede, dokumentujúcou nepravdivosť tvrdenia o izolovanosti, ktorou už desaťročia poľská buržoázia sa snažila obohnať revolučný a patriotický boj KPP pomocou perfídnych klamstiev na tému jej údajne „nenárodného“ charakteru. S týmto úzko súvisí odhalenie, v takom meradle azda prvý raz v našej historiografii, pohnútok a spôsobov trvalej zrady a nepriateľstva domácej i cudzej buržoázie voči poľskému národu v medzivojnových rokoch. Nie je náhodou, že dokumentmi je najviac podložená IV. kapitola (KPP bojuje proti predaju bohatstiev krajiny zahraničnému kapitálu) a V. kapitola (KPP v boji proti nebezpečenstvu hitlerovskej okupácie, v boji za mier, pokrok a socializmus).

Dejiny KPP podáva publikácia *KPP. Uchwały i rezolucje* (Rozhodnutia a rezolúcie). V doteraz vydanom 1. zväzku ilustruje ideologický boj v lone strany o jej prechod na cestu leninizmu cez prekonanie mylných náhľadov luxemburgovských, najmä v roľníckej otázke a otázke národnej v období pred 1. a 2. sjazdom strany (1918—1923). Správne postupovali vydavatelia, keď uverejnili vedľa základných dokladov „vnútrostraníckych“ z týchto období aj tézy a rozhodnutia, ako aj listy III. internacionály, adresované KPP, ktoré orientujú stranu na leninizmus, a súčasne odrážajú hlbokú starostlivosť a ideologickú aktivnosť revolučnej úderky medzinárodného robotníckeho hnutia vo vzťahu k jeho poľskej sekcii.

V každej z týchto publikácií nachádzajú sa aj editorské nedostatky (nie vždy zodpovedajúci výber prameňov, medzi ktorými je hodne článkov publicistických, príliš všeobecné úvody, nedostatočné rozpracovanie vysvetliviek atď.), ktoré treba v budúcnosti odstrániť.

Z tohto nášho prehľadu vidieť, že nás čaká ešte veľká práca. K úlohám najbližších rokov patrí v plnosti ukázať: postavenie a boje pracujúcich mäs v dvadsiatych rokoch, ďalej fakt, že robotnícka trieda s KPP na čele bola hegemonom v dozrievajúcom zväzku robotníkov a roľníkov, ako aj ukázať cudzopasný, vazalský a protinárodný charakter poľského imperializmu a politiky poľských majetných tried. Veľmi dôležité je ukázať bez zjednodušovania ekonomickú a triednu situáciu dediny, ako aj podať charakteristiku politiky roľníckych strán. Značnú pozornosť treba venovať spolupráci pokrokových a revolučných síl poľských,

ukrajinských a bieloruských, ako aj poľských a nemeckých. Historici tohto obdobia sú povinní dokončiť začaté bádanie o poľskom fašizme a o protipoľskej politike centier medzinárodnej reakcie.

*

Aj v historiografii dejín vojny a okupácie minulého desaťročia možno zistiť dve — do seba zapadajúce — obdobia, ktoré sa odlišujú tematikou, postojom k téme, metodologickým poňatím a ideovo-politickým osvetlením.

V prvých rokoch prevládal publicistický a dokumentárny charakter historických prác, týkajúcich sa obdobia vojny a okupácie. V značnej miere to súviselo s bezprostrednými bežnými úlohami, t. j. so zbieraním usvedčujúceho materiálu v procesoch s hitlerovskými vojnovými zločincami. Vo väčšine prípadov však hlavným cieľom týchto prác boli snahy nielen dokázať vinu a zodpovednosť nemeckého imperializmu a fašizmu, ale zvaliť zodpovednosť za hitlerovské zločiny na celý nemecký národ. Aj v tom sa prejavovalo nacionalistické stanovisko týchto výskumov, zanedbanie ekonomickej analýzy prameňov fašizmu, podávanie fašizmu ako výkvetu „nemeckého ducha“ a súčasne obmedzenie sa na martyrológiu poľského národa bez hlbšej analýzy národnooslobodzovacieho boja a zastieranie triedneho boja vnútri poľského národa.

Pokusy o triednu analýzu odbojového hnutia, politických smerov v Poľsku počas obdobia okupácie a načrtnutie tradícií PPR a GL sa objavovali predovšetkým v publicistických článkoch, ktoré vyšli v rokoch 1945—1947 na stránkach Trybuny Wolności — vtedy spoločensko-politického orgánu KC PPR. V rokoch 1945—1947 historické komisie pri vojvodských výboroch PPR podujali sa spracovať zbierku spomienok z obdobia okupácie. Tlačou vyšli ako materiály k histórii PPR dve zbierky spomienok: *Synowie ziemi mazowieckiej* a *Łódź w walce o wolność* (Synovia mazovskej zeme; Łódž v boji za slobodu). Všetky tieto publikácie mali povrchný charakter, predsa však boli prvým pokusom spracovať dejiny revolučného pohybu v národnom boji z obdobia hitlerovskej okupácie.

Najširšie rozvinuté bádanie o hitlerovskej okupácii v Poľsku uskutočňoval Západný inštitút, najmä v oblasti hospodárskych dejín okupácie, ale rovnako aj vo vzťahu k zriadeniu a právu najmä v tzv. krajinách „pripojených k Ríši“. Pomerne najzávažnejšie monografické práce J. Dersiewicza a *Okupacja niemiecka na ziemiach polskich włączonych do Rzeszy 1939—1945* (Nemecká okupácia v poľských krajinách pripojených k Ríši 1939—1945) a W. Rusińskiego *Położenie robotników polskich w czasie wojny 1939—1945 na terenie Rzeszy i „obszarów wcielonych“* (Situácia poľských robotníkov v čase vojny 1939—1945 na území Ríše a „pripojených oblastí“ (1. zv.) aj napriek tomu, že sa objavili až neskôr, po mnohých stránkach ich možno pripočítať ešte k obdobiu skoršiemu, t. j. k obdobiu, keď boli napísané. Obe monografie priniesli bohatý faktický materiál, sklamali však, najmä prvá z nich, po stránke metodologickej. Táto slabosť vznikla z nedostatku pochopenia podstaty imperializmu, z chápania fašizmu ako politickej formy „štátneho kapitalizmu“, vraj protiviaceho sa záujmom triedy kapitalistov ako celku. Fašistický štát dostával taktó vzhľad štátu nadtriedneho.

Západný inštitút okrem monografií a článkov v časopise *Przegląd Zachodni* (Západný prehľad) vydával aj dokumenty a spomienky, ktorých veľké množstvo nazhromaždil vo svojom archíve. Ani tieto práce sa svojím poňatím nelíšili od predchádzajúcich.

Široko založenú vydavateľskú činnosť vykonával Žydowski Instytut Historycz-

ny (Židovský historický ústav), ktorý sa špecializoval najmä na obdobie druhej svetovej vojny. Aj tu sa odzrkadlili dve etapy nášho rozvoja. V prvom období Židovský historický ústav vydal rad zväzkov obsahujúcich spomienky a výpovede svedkov exterminácie Židov, ktorí zostali nažive, ako aj dokumenty hitlerovské. Pri hromadení ohromného materiálu ústav spočiatku neunikol bludom zakladajúcim sa na revanšistických nacionalistických tendenciách voči celému nemeckému národu, na zastieraní triednych protirečení, či už ide o národ nemecký alebo židovský. V dôsledku toho aj témy týkajúce sa hnutia odporu v getách a táboroch boli spracované iba okrajovo, bez odhalenia triedneho rozvrstvenia vo vnútri samotných get.

Štvrté pracovisko, špecializujúce sa na históriu okupácie, je GL Główna Komisja Badania Zbrodni Niemieckich (obecnie Hitlerowskich) w Polsce (Hlavná komisia výskumu nemeckých [vlastne hitlerovských] zločinov v Poľsku). Komisia vydávala od roku 1946 svoj Biuletyn, okrem toho vydávala rad publikácií, medzi inými stenogram *Proces Artura Greisera przed Najwyższym Trybunałem Narodowym*, protokoly výpovedí hitlerovských generálov v Norimberku o zbúraní Varšavy, spracovanie otázky agresie v Poľsku roku 1939 vo svetle norimberských dokumentov (T. Cyprian a J. Sawicki). Ako 7. zväzok bulletinu vyšiel denník Rudolfa Hoessa, pripravujú sa protokoly zasadaní vlády GG — výťah z tzv. denníka Hansa Franka. Publikácie Hlavnej komisie výskumu hitlerovských zločinov nerobia si nároky na samostatné vedecké práce. Prinášajú hodne zaujímavého materiálu, no vyznačujú sa jednostrannosťou, keď zabúdajú na spoluprácu poľských kolaborantov s hitlerovskými okupantmi, t. j. na rôzne formy nepriamej alebo bezprostrednej spolupráce poľskej reakcie, ktorá značne uľahčovala hitlerovcom vykonávať v Poľsku svoj zločin. Aj v tom, samozrejme, skrýva sa istý element nacionalizmu, hoci v zastretej forme.

Bezprostredne po vojne vychodili okrem toho zvláštne práce, nezávislé od publikácií, ktoré vydávali spomínané pracoviská. Niektoré zaujímavejšie tu spomenieme. Tak napr. po vypísaní konkurzu Komisji Centralnej Związków Zawodowych w Polsce (Ústrednej komisie odborov v Poľsku) na denník robotníka z obdobia okupácie zo 115 poslaných prác dve odmenené vyšli tlačou (*Książka*, 1948).

Kniha W. Jastrzębowskiého *Gospodarka niemiecka w Polsce 1939—1944* (Nemecké hospodárenie v Poľsku 1939—1944) priniesla v mnohom veľmi zaujímavý materiál, hoci napr. štatistické údaje sú v nej často veľmi nepresné. Dôležitejšie je to, že vedúca myšlienka je celkove cudzia, antidemokratická, profašistická. Autor prichádza priamo k záveru, že veľa myšlienok možno prebrať z hospodárskej politiky hitlerovcov (napr. kulacké hospodárenie, kontrolovaný kapitalizmus atď.).

Pokiaľ ide o neskoršie roky, t. j. po rok 1948, aj tu sa dosiahli isté, hoci ešte skromné výsledky. Populárne spracovanie obdobia okupácie možno nájsť v školských učebniciach. Oddelne histórie strany KC PZPR vydalo tri práce v súvislosti s 10. výročím povstania PPR a ZWM. Zhodne s momentálnou potrebou opísal František Józwiak - Witold vznik a úlohu PPR v boji za národné a spoločenské oslobodenie. Prácou podal široký náčrt histórie strany z ideologického hľadiska, na pozadí všeobecnopolitickej situácie v krajine i vo svete. Táto kniha prenikla medzi široký okruh čitateľov a má súčasne nemalý význam aj pre ďalšie bádania. Nedávno vyšla zbierka *Związki Walki Młodych. Materiały a dokumenty* (Sväz boja mladých. Materiály a dokumenty).

Židovský historický ústav vydal nedávno dve práce B. Marka, týkajúce sa boja Židov: *Powstanie w getcie warszawskim* 1953 (Povstanie vo varšavskom gete)

a *Ruch oporu w getcie białostockim* 1952 (Hnutie odporu v bialostockom gete), opierajúce sa hlavne o spomienky účastníkov. Pozornosť tu na seba priťahuje spoločensky dôležitý príležitostný charakter týchto publikácií, podobný mnohým vydaniam Oddelenia histórie strany; súčasne vidieť na nich aj náhlenie, ktoré je často príčinou zjednodušovania. Takéto nedostatky nemá obširna materiálová práca A. Eisenbacha *Hitlerowska polityka eksterminacji Żydów w latach 1939—1945* ... (Hitlerovská politika exterminácie v rokoch 1939—1945 ...), ktorá vo svetle mnohých veľmi výrečných dokumentov ukazuje súvislosť tejto politiky so všeobecnou politikou fašizmu.

V súvislosti s desaťročím poľskej armády v jeseni roku 1953 vyšiel v sérii jubilejných publikácií Komisji Wojskowo-Historycznej Ministerstwa Obrony Narodowej (Vojensko-historickej komisie MNO) *Atlas wojskowo-historyczny* (Vojensko-historický atlas), zobrazujúci boje ľudovej armády a ľudovej gardy v rokoch 1942—1945. *Szlak bojowy Ludowego Wojska Polskiego* (Bojový úder poľskej ľudovej armády) načrtla kolektívna práca pod redakciou St. Okęckiego, podopretá úzkostlivo zhromaždeným materiálom a predstavujúca nielen zásadný rozvoj udalostí a akcií, ale aj vzrast a upevnenie ideologických podmieneností našich obrozených ozbrojených síl.

Načrtnutá bilancia dokazuje, že pokiaľ ide o vojnové roky a roky okupácie, ešte sme len na samom začiatku cesty, ktorá nás má viesť k dôkladnej syntéze tohto obdobia.

8. *Obdobie ľudového Poľska*. Posledné roky nám priniesli okrem spomínanej práce Fr. Józwiaka a vydaní prameňov, ako aj niektorých článkov spoločensko-historických časopisov prvé historické práce týkajúce sa obdobia ľudového Poľska. Vo všeobecnosti treba tu spomenúť referáty na dvoch paralelných zasadaniach Historického ústavu, a to referát E. Osmańczyka *Śląsk w Polsce Ludowej* (Sliezsko v ľudovom Poľsku) a referát Z. Čwieka a J. Gluzińskiego *Osiągnięcia Polski Ludowej na Pomorzu i w gospodarce morskiej* (Úspechy ľudového Poľska v Pomorí a v námornom hospodárstve), ako aj zaujímavé zostavenie a porovnanie dvoch desaťročí Kościuszkovej huty, uverejnené v *Kwartalniku historycznym*. Vojenské dejiny oslobodenia predstavili práce Historickovojenskej komisie MNO. Nie sú ešte bez nedostatkov, no dôležité sú tak vzhľadom na materiál, ako aj z hľadiska spôsobu podania tematiky a súčasne ukazujú aj rastúci vedecký záujem o našu epochu.

Je zrejmé, že vážnu úlohu musí tu zohrať formovanie mladých kádrov, ktoré uskutočňuje ústav spoločenských vied a čiastočne aj Historický ústav. Dôležitý význam má kolektívna práca na určitej časti univerzitnej príručky, ktorá sa konala pod záštitou Historického ústavu.

KWARTALNIK HISTORYCZNY, r. LXII, č. 1. Państwowe wydawnictwo naukowe, Varšava 1955.

Prvé tohoročné číslo Kwartalnika historycznego je venované prevažne najnovším dejinám. Úvodný redakčný článok *W 50 rocznicę rewolucji 1905—1907* rozoberá základné problémy ohlasu a

priebehu ruskej buržoáznodemokratickej revolúcie v poľských krajinách: jej medzinárodný význam, spojenie národno-oslobodzovacieho hnutia s hnutím sociálnym, revolučné pohyby poľského proletariátu, pohyby na dedine, ohlas revolúcie medzi inteligenciou a mládežou. Poľská buržoázna historiografia

zamlčovala alebo falšovala priebeh udalostí v rokoch 1905—1907. Pred poľskou marxistickou historiografiou stojí úloha podať ich plný a pravdivý obraz. V tomto jubilejnom roku vyjde viac publikácií venovaných otázkam rokov 1905—1907 v Poľsku. Oddelenie dejín strany vydalo už výber dokumentov *SOKPiL w rewolucji 1905—1907 r.*, pripravujú sa na vydanie dokumenty *Sojusz robotniczo-chłopski w rewolucji 1905—1907 r.* Výber dokumentov pripravujú aj St. Kalabiński a F. Tyche. V tlači je alebo dokončuje sa viac monografií (I. Pietrzak - Pawłowskiej, St. Kalabińskiego, P. Korca, I. Pawłowského). Z tejto príležitosti vyjde aj niekoľko populárnovedných publikácií. V júni tohto roku bude v Lodzi vedecká konferencia Poľskej historickej spoločnosti, na október sa pripravuje konferencia poľských historikov, organizovaná poľskými historickými ústavmi. V závere informuje článok o prípravných prácach sovietskych historikov k tomuto výročiu.

Z ďalšej štúdie *Nauka historii w pierwszym dziesięcioleciu Polski Ludowej*, ktorej autorom je hlavný redaktor Kwartalnika historycznego B. Lesnodorski, uverejňujeme v tomto čísle podstatnú časť. V nasledujúcej štúdií *Osiągnięcia Polski Ludowej na Pomorzu i w gospodarce morskiej* autori Z. Cwiek a J. Gluziński rozoberajú úspechy rekonštrukcie a hospodárskej výstavby poľského Pomoria v posledných desiatich rokoch. Rozsiahla osídľovacia akcia poľskej ľudovej vlády, vznik a rozvoj socialistického poľnohospodárstva majú mnoho podobného s problémami a situáciou nášho pohraničia. Autori ďalej rozoberajú priemyslový rozvoj, najmä úspechy lodiarkeho priemyslu. Vďaka veľkému vzrastu to-

náže poľského námorného loďstva (o 250%) rozvinul sa najmä zahraničný obchod, koncentrovaný predovšetkým v tejto oblasti. Štúdia si všima aj kultúrny rozvoj na poľskom Pomorí.

W. Stankiewicz v štúdií *Wrzenie rewolucyjne na wsi polskiej w końcu 1918 i w 1919 roku* osvetľuje revolučné vrenie na poľskej dedine, ku ktorému dáva bezprostredný podnet Veľká októbrová revolúcia. V Poľsku vznikajú v tomto období soviety poľnohospodárskych robotníkov a soviety roľníkov, avšak v dôsledku chýb KPRP - Komunistickej poľskej robotníckej strany (teória živelnosti) v roľníckej otázke nezohrali veľkú úlohu. Autor si ďalej bližšie všima aj štrajkové hnutie poľnohospodárskych robotníkov a otvorené poníania v tarnobrzeskej oblasti. Revolučné hnutie trvá aj roku 1919. Buržoázia sa okrem teroru usiluje odviesť pozornosť roľníckych mäs intervenciou proti sovietskemu štátu a agrárnou reformou. V tomto období sa však zosilňuje aj vplyv strany na dedine. Vzniká Sväz poľnohospodárskych robotníkov Poľskej republiky, ktorý je pod jej vplyvom. Tohto obdobia, rokov 1918—1921, dotýka sa aj diskusný príspevok K. Popiolska *Na marginesie artykułu K. Laptera i H. Zielińskiego, Powstania śląskie*.

Poľským dejinám obdobia feudalizmu je v tomto čísle venovaná iba štúdia Gieysztor, *Problematyka ideologiczna Dziwi Gnieźnieńskich*. Autor tu rozoberá odraz politických pomerov na stredovekej poľskej výtvarnej pamiatke, na románskom hniezdnianskom portáli z konca XII. stor. Štúdia je pre nás zaujímavá jednak po stránke metodologickej, jednak tým, že na portáli sa odráža kult sv. Vojtecha v Poľsku.

J. T.

JAN BASZKIEWICZ, POWSTANIE ZJEDNOCZONEGO PAŃSTWA POLSKIEGO NA PRZEŁOMIE XIII i XIV W. Studia nad historią państwa i prawa seria II t. I, Warszawa 1954, Książka i Wiedza, Strán 488, 4 mapy.

Na základe bohatého pramenného materiálu autor vytvoril syntetickú prácu, poukazujúc na pozadí hospodárskych a spoločenských zmien na sily, ktoré viedli k zjednoteniu Poľska, rozdeleného na údolné oblasti; ďalej poukazuje aj na tých vonkajších činiteľov, ktorí stáli

proti tomuto zjednoteniu. Keď sa autor zmienil o neúspešnom pokuse o zjednotenie Poľska vrocľavskými kniežatmi Henrykom Brodatým a Henrykom Pobožným, poukazuje na agresiu brani-borskú, križiacku a konečne na dobovavacnú politiku českých kráľov Václava II, Václava III. a Jána Luxemburského voči Poľsku, pričom si všima aj skryté formy nemeckej agresie — najmä jej formu prenikania nemeckej šľachty i duchovenstva na územie Poľska. Veľmi plasticky ukazuje úlohu cirkvi, v ktorej rozlišuje tak elementy usilujúce sa o

jednotu, na čele s arcibiskupom Jakubom Świnkom alebo Janisławom, ako aj sily, ktoré zjednoteniu nepriali; množstvom argumentov vyvracia reakčnú teóriu buržoáznej historiografie o pozitívnom stanovisku pápežstva k zjednoteniu Poľska a najmä o vplyve na vedomie jednoty kraja tzv. denára sv. Petra — poplatku pápežstvu. Podobne rozvádza autor vzťah iných spoločenských vrstiev k zjednoteniu Poľska: magnátov, šľachty, mešťanstva a sedliakov; konečne hovorí o procese zjednotenia a o jeho právnych podkladoch. Táto práca je veľkým prínosom pre

SUPLIKI CHŁOPSKIE XVIII WIEKU. Z archiwum prymasa Michała Poniatowskiego. Wyd. Janina Leskiewicz i Jerzy Michalski. Úvod Stanisława Arnolda. Warszawa 1954. Książka i Wiedza. Strán XX + 608.

Primas Michal Poniatowski, brat kráľa Stanislava Augusta, podliehajúci osvieteniským heslám postavil sa za úlohu preskúmať na svojich majetkoch názory sedliactva o spravovaní usadlostí, o administrátoroch atď. Vďaka tomu

OČERKI ISTORII I. Period feudalizma (IX.—XIII. vv.). Za redakcie B. D. Grekova, L. V. Čerepnina, V. T. Pašuta. Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Moskva 1953. Strán 984.

Prvá časť niekoľkozväzkového diela *Očerki istorii SSSR* zahŕňa obdobie od IX.—XIII. stor. V piatich obširných kapitolách na základe vedeckej interpretácie príslušného archeologického a historického materiálu podávajú sa počiatky a ďalší vývin feudálneho zriadenia jednotlivých národností, ktoré obývali dnešné územie SSSR, a to tak európskej, ako aj ázijskej časti. V prvej kapitole po obširnom úvode a historiografii preberá sa otázka vzniku feudálnych vzťahov u východoslovanských kmeňov. Obdobie VI.—VIII. stor. v *Očerkach istorii SSSR* v dejinách východných Slovanov je charakterizované ako obdobie polopatriarchálnej-polofeudálnej spoločnosti. Táto doba v dejinách východných Slovanov je dobou, v ktorej dozrievajú prvky charakterizujúce prvotnopospolnú spoločnosť so vznikajúcimi prvkami feudálnej spoločnosti. Takto uvedené obdobie je charakteristické vznikom triednej

poľskú medievalistiku, hoci nie je bez nedostatkov: slabým sa zdá najmä autorovo podanie hospodárskej situácie poľských krajín v dobe zjednotenia; rovnako mu možno vytýkať nedostatok porovnávacieho materiálu zo susedných oblastí, najmä z Nemecka. Podobne v nedostatočnej miere využíva autor analógie české a uhorské.

Pre čitateľa z Československa bude zaujímavá autorova polemika s českými historikmi o úlohe Přemyslovcov v Poľsku v období zjednotenia, ktorú hodnotí negatívne.

B. Z.

zachovalo sa značné množstvo žiadostí sedliakov, ktoré nám dávajú verný obraz života poľskej feudálnej dediny, a to z hľadiska utlačaných sedliackych más. Popri týchto žiadostiach publikácia obsahuje aj odpovede administrátorov na ne, v ktorých sa snažia ospravedlniť pred primasom z obvinení, ktoré mu sedliaci predkladali. Nové bohaté pramene, vydané v tejto zbierke, znamenajú značný prínos k rozšíreniu vedomostí o dejinách poľskej dediny.

B. Z.

spoločnosti a štátnosti u východných Slovanov, aj keď feudálna základňa u východných Slovanov ešte nebola plne sformovaná. Uvedený názor je dôležitý predovšetkým tým, že sovietski vedci k nemu dospeli na základe zovšeobecnenia bohatého archeologického materiálu. V uvedenej kapitole sa zároveň preberá otázka nevytvorenia sa otrokárskoho zriadenia u východných Slovanov, otázka významu obcíny u východných Slovanov, otázka najstarších rusko-byzantských politických a hospodárskych stykov atď. Významná pozornosť sa venuje aj nadstavbovým javom (napr. hodnotenie progresívneho významu počiatočného kresťanstva ako prostriedku ideologického pôsobenia vládnucej triedy nad porobenými pracujúcimi masami obyvateľstva).

Druhá kapitola *Očerkov istorii SSSR* je venovaná otázkam, ktoré súvisia s riešením vývoja feudálnych vzťahov a vytvárania predpokladov feudálnej rozdrobenosti na Rusi. Je to obdobie zhruba od XI. do počiatku XII. stor. V kapitole sa hodnotí veľký význam ruského mesta v rozvoji feudálneho zriadenia s prvoradou úlohou remeselnej výroby

pred obchodom. Feudálne mestá vznikali zo susedskej obcíny, marky a ich vznik a ďalší rozvoj (tak remeselných, ako aj obchodných stredísk) bol podmienený rastom produktívnych síl, delbou práce, rozvojom remeselnej výroby atď. V ďalších častiach sa významná pozornosť venuje politickému zriadeniu staroruského štátu, počiatkom feudálnych vojen, hnutiu smerdov a dedínskej chudoby v XI. stor., zosilňovaniu a osamostatňovaniu jednotlivých feudálnych kniežatstiev a konečne otázkam starej Rusi. V Ruskej Pravde autori *Očerkov istorii SSSR* právom vidia ochrankyňu záujmov feudálov. Zároveň je odôvodnená téza, že protest ľudových mas proti útlaku nadobudol formu otvoreného ľudového povstania v okamžikoch, keď z tých alebo oných príčin sa vyostřili vzťahy medzi triedami. V oblasti kultúry (folkloru, písomnej kultúry, umeleckej literatúry, stavitel'ského a maliarskeho umenia, hudobných pamiatok atď.) treba spomenúť, že jej základom bola predovšetkým ľudová tvorba. Kapitola je zakončená poukazom na význam vtedajšieho Ruska vo svetových dejinách.

V tretej kapitole sa podrobne preberajú jednotlivé feudálne kniežatstvá, a to v XII. a v prvej štvrtine XIII. stor. Odôvodňuje sa téza sovietskej historickej vedy, že feudálnu rozdrobenosť treba pokladať predovšetkým za hospodársku rozdrobenosť. Naturálne hospodárstvo je charakteristickým znakom feudálneho spôsobu výroby aj v jednotlivých rozdrobených ruských feudálnych kniežatstvách. Hospodársky vývin rozvoja feudálneho spôsobu výroby viedol k rozčleneniu pomerne jednotného ranofeudálneho štátu (Kijevskej Rusi). Vznik feudálnej renty autori *Očerkov istorii SSSR* kladú približne ku koncu XI. stor. V tejto dobe základom feudálneho zákonodárstva bola Ruská Pravda. Ďalej sa podáva podrobný spočen-

ský a hospodársky rozbor jednotlivých feudálnych kniežatstiev a republík v XII.—XIII. stor.

Štvrtá kapitola sa zaoberá dejinami národov Strednej Ázie, Kaukazu, Pribaltska, Povolžia, Priuralska atď. Veľkou prednosťou tejto kapitoly je, že dejiny a kultúra týchto národov sa podávajú v nerozlučnej spojitosti s dejinami a kultúrou ostatných národov Ruska.

Piata, posledná kapitola *Očerkov istorii SSSR* plasticky podáva boj ruského ľudu za nezávislosť v XIII. stor. a taktiež ukazuje na svetodějinný význam tohto boja. V prehodnocovaní názorov buržoáznej historiografie sa vyzdvihuje téza sovietskej historickej vedy, že ruský centralizovaný štát nevznikol vďaka Tatáro-Mongolom, ale bol utvorený napriek politike Zlatej Hordy, ktorá bola namierená na oslabenie a na rozdelenie Ruska. Uvedená kapitola podrobne preberá tieto témy: vnútropolitická situácia Rusi na začiatku XIII. stor., vpád cudzích feudálov do východného Pobaltska, vytváranie mongolského štátu, boj ruského ľudu s tatársko-mongolským pustošením, rozhodujúce víťazstvá ruského ľudu nad švédskymi a nemeckými uchvatiteľmi, rozdrvenie uhorsko-poľských uchvatiteľov v juhozápadnej Rusi a konečne nastolenie tatársko-mongolského jarma v Rusku a boj ruského ľudu za nezávislosť v XIII. stor.

J. Kudláček

Na význam diela *Očerki istorii SSSR I* sa poukázalo v sovietskej i v našej tlači. K tomuto porov. A. I. Kopaněv, A. G. Maňkov, N. J. Nosov, L. V. Strojěva, *Novyj trud po istorii feodalizma* v časopise *Voprosy istorii* 1954, 122—128; M. Tichomirov, V. Šunkov, V. Jacunskij, *Očerki istorii SSSR* v časopise *Kommunist* 1954, No. 10, 111—118; J. Kudláček, *Očerki istorii SSSR I*, *Sovětskáj historie* 1955, č. 1, 92—99.

OČERKI ISTORII SSSR II. Period feodalizma, (XIV—XV vv). Za redakcie B. D. Grekova, A. L. Sidorova, N. M. Družinina, A. M. Pankratovej a i. Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Moskva 1953. Strán 807.

Druhý zväzok *Očerkov istorii SSSR* (XIV.—XV. stor.) sa tematicky zaoberá otázkami, ktoré súvisia so zjednotením jednotlivých ruských krajín — kniežatstiev okolo Moskvy a potom s

vytváraním ruského centralizovaného štátu. Dielo podáva závažné výsledky sovietskej historickej vedy, ktoré sa dosiahli v oblasti štúdia posledných období feudálnej rozdrobenosti tesne pred vznikom centralizovaného štátu. V tomto zväzku, ako aj v predchádzajúcom sovietski vedci nám ukazujú cestu, ako riešiť zložitú otázku vzniku jednotlivých národností v súvislosti s celkovým procesom vývoja spoločnosti, otázku, ktorá

aj v našej terajšej historickej vede stojí v popredí vedeckého záujmu. Pre štúdium uvedenej otázky naši historici môžu nájsť v tejto práci mnoho podnetov, lebo autori *Očerkov istorii SSSR* pri sledovaní vzniku národnosti dotýkajú sa aj pomerov v strednej a západnej Európe.

Druhý zväzok diela *Očerki istorii SSSR* je rozdelený do šiestich kapitol. V prvej kapitole po obširnej historiografii autori sa zaoberajú spoločensko-hospodárskymi vzťahmi v severovýchodnej Rusi v XIV.—XV. stor., feudálnou držbou pôdy a hospodárstvom, ako aj systémom vlády a podriadenosti na feudálnej dedine. Sovietska historická veda vychádza z toho, že spoločenskou silou, ktorá bola predovšetkým zainteresovaná na prekonaní feudálnej rozdrobenosti a ktorá bola zároveň zainteresovaná na štátnom zjednotení (centralizácii), bola pozemková šľachta, ktorá veľmi intenzívne podporovala obchodno-remeselnícke obyvateľstvo miest. Monarchia sa stala v daných podmienkach najlepšou formou centralizovaného štátu. Za hlavnú príčinu pri vytváraní centralizovaného štátu sovietski vedci pokladajú príčiny spoločensko-hospodárske tak v západnej, ako aj vo východnej Európe. Pretože v Rusku proces politickej centralizácie prebiehal omnoho rýchlejšim tempom a v období vzniku centralizovaného štátu hospodárska rozdrobenosť ešte nebola úplne prekonaná a ani ruská národnosť sa ešte neskonsolidovala v národ, vývin (buržoázny) smeroval k predstihnutiu buržoáznych vzťahov. Na základe syntézy najnovších archeologických materiálov (ktoré sa vôbec v obidvoch zväzkoch *Očerkov istorii SSSR* veľmi intenzívne využívajú) a historických údajov sovietski vedci presvedčivým spôsobom dokazujú pre XIV.—XV. stor. neustály vzrast feudálneho vlastníctva na pôdu, ako aj ďalší vývin feudálnych výrobných a spoločenských vzťahov. Feudálne mesto v tej dobe bolo strediskom remesla, obchodu, kultúry atď. Proces koncentrácie drobných miestnych trhov v jeden celoruský trh, ako na to ukazujú autori *Očerkov istorii SSSR*, bol dlhý a svoje korene má už v období feudálnej rozdrobenosti. V osemdesiatych rokoch XV. stor. zjednotenie ruských krajín — kniežatstiev bolo už dokončené a od tejto doby najnovšie historické práce sovietskych autorov hovoria o vytvorení ruského centralizovaného

ho štátu aj napriek tomu, že prežitky feudálnej rozdrobenosti v jednotlivých miestach sa uchovávali ojedinele ešte aj v XVI. stor. Vznikom centralizovaného štátu bola splnená úloha konečného oslobodenia ruskej krajiny od tatársko-mongolského jarma.

Druhá kapitola sa špeciálne zaoberá otázkou vytvorenia ruského centralizovaného štátu, bojom ruského ľudu proti tatársko-mongolskému jarmu a medzinárodnému postaveniu Ruska. Centralizovaný systém vlády sa upevňoval v boji veľkokniežacej moci s údelnými kniežatmi.

V štvrtej kapitole sa preberajú otázky kultúry a spôsobu života v XIV.—XV. stor., t. j. v období, keď zo staroruskej národnosti (ako spoločného základu pre vznik ruskej, ukrajinskej a bieloruskej národnosti) sa vytvára ruská alebo veľkoruská národnosť. Jedným z charakteristických znakov tohto procesu bolo určité spoločenstvo kultúry, ktoré sa vyvíjalo z kultúrneho základu ruského ľudu ešte z obdobia pred mongolským pustošením. V XVI. stor. proces konštituovania ruskej (veľkoruskej) národnosti bol dovŕšený. Táto kapitola, ako aj predchádzajúca môže byť príkladom, ako treba pristupovať ku štúdiu vzniku národnosti na základe rozboru folklóru, literárnych a jazykovedných prameňov, umenia a vôbec kultúrnych pamiatok.

V posledných troch kapitolách autori *Očerkov istorii SSSR* sa podrobne zaoberajú rozpadom Zlatej Hordy, hodnotením zápornej úlohy Tatáro-Mongolov v ruských dejinách, dejinami národnosti Priuralska, Krymu, Strednej Ázie a Ďalekého východu, Ukrajiny, Bieloruska, Moldavska, Litvy, Lotyšska, vytvorením Litovského štátu, Estónska, Lotyšska a iných v priebehu XIV.—XV. stor. Prednosťou týchto kapitol druhého zväzku *Očerkov istorii SSSR*, podobne ako aj prvého zväzku, je, že dejiny a kultúra národnosti obývajúcich uvedené územie sú podané ako jednotliaty plynulý celok vo všetkých súvislostiach a vzťahoch. Z uvedeného diela plasticky vystupuje rozhodujúca úloha ruského ľudu v boji za zvrhnutie tatársko-mongolského jarma, v boji za vytvorenie jednotného centralizovaného štátu, vysoká kultúra ruského ľudu, kultúrne bohatstvo národov Strednej Ázie atď. Obidva zväzky diela *Očerki istorii SSSR* sú však veľmi dôležité aj pre odmietnutie chybných koncepcií jednotlivých

buržoázných vedcov, ktorí s obľubou tvrdievali, ako by kultúrne strediská mali byť iba v západnej Európe a v Byzantsku. Obidva zväzky *Očerkov istorii SSSR* presvedčivým spôsobom ukazujú na to, že dejiny a kultúra ruského ľudu, to nie sú dejiny a kultúra východnej Európy, ale nedeliteľná súčasť vte-

dajších európskych a svetových dejín. Štúdiom uvedených dvoch zväzkov *Očerkov istorii SSSR* mnohé základné problémy dejín národov strednej Európy sa dostávajú do správneho vedeckého svetla, keďže sovietski vedci sa vo svojich kapitolách dotkli aj tejto problematiky.
J. Kudláček

ISTORIJA RUSSKOGO ISKUSSTVA I. Za redakcie I. E. Grabarija, V. N. Lazareva, V. S. Kemenova. Izdatelstvo Akademii nauk SSSR, Moskva 1953. Strán 574.

Marxisticko-leninská historická veda, ktorá sa zaoberá zákonitým vývinom ľudskej spoločnosti od najstarších čias až do dnešnej doby, veľmi dôležitý význam pripisuje štúdiu dejín umenia, kultúry, dejinám rôznych politických smerov, ideológii atď. Uvedené oblasti štúdia sú dôležitým odvetvím vedeckého bádania, ktoré poskytuje cenný faktový materiál pre poznanie nadstavby a vôbec nadstavbových javov v jednotlivých etapách vývoja ľudskej spoločnosti. V poňatí sovietskej historickej vedy dejiny umenia, kultúry atď. sa podávajú v nerozlučnej súvislosti s celkovým procesom vývoja ľudskej spoločnosti, v súvislosti s triednym bojom a v súvislosti s bojom rôznych triednych ideológií. Popritom diela zaoberajúce sa dejinami umenia a kultúry majú za úlohu ukázať predovšetkým to nové, špecifické, čo prináša každý národ do svetovej pokladnice umenia a kultúry. Prvý zväzok diela *Istorija russkogo iskusstva* v plnej miere vyhovuje všetkým týmto základným princípom, ktoré sú najdôležitejším predpokladom pre správne a pravdivé načrtnutie dejín umenia a kultúry. Autori diela si dali za úlohu ukázať všetko to, čo priniesol ruský ľud do pokladnice svetovej kultúry.

Prvý zväzok diela *Istorija russkogo iskusstva* sa zaoberá dejinami umenia od najstarších čias až do doby feudálnej rozdrobenosti.

V prvej kapitole sa preberajú dejiny umenia vo východnej Európe až do doby objavenia sa Slovanov. Autor kapitoly V. D. Blavatskij ukazuje na to, že najstaršie umenie z paleolitickej doby neslúžilo iba na ukojenie estetických požiadavok človeka, ale predovšetkým magickým účelom. V súhlase s predstavami paleolitickej doby jednotlivé umelecké výtvyry sa vyznačovali určitou

magickou silou a boli nevyhnutné pri splnení zodpovedajúcich magických obradov. Autor, zaoberajúci sa vo svojich historických prácach predovšetkým antickým obdobím, aj v tejto kapitole najväčšiu pozornosť venuje antickému obdobiu. Na prvom mieste venuje zvýšenú pozornosť skýtskemu umeniu, ktoré na území SSSR spomedzi všetkých ostatných skýtskych nálezov dosiahlo najvyšší stupeň. Pri štúdiu pôvodu známeho skýtskeho „zvieracieho štýlu“ V. D. Blavatskij tlmočí názor sovietskych vedcov, ktorí ho odvodzujú z domácich miestnych tradícií. Objavenie umeleckých výtvorov z Grécka v Pričernomorí V. D. Blavatskij hodnotí kladne, lebo v Pričernomorí napomohlo rýchlejší vývin ornamentálnych motívov, ďalej spracúvalo výjavy zo živočíšneho sveta, či už štylizované alebo blízke skutočnosti. Umenie antického sveta v pričernomorskej oblasti vyznačovalo ideológiu otrokárskej spoločnosti.

Pre nás je veľmi dôležitá predovšetkým druhá kapitola, ktorá sa zaoberá umením dávných Slovanov. Napísal ju popredný sovietsky archeológ B. A. Rybakov. V *Istorii russkogo iskusstva* umenie a kultúra Slovanov veľmi plasticky vystupuje u Antov, a to predovšetkým podľa archeologických nálezov nielen keramických výtvorov, ale predovšetkým už vtedy vysoko vyvinutého šperkárstva. Šperkárstvo u dávných východných Slovanov (Antov) je známe už od IV. stor. Spočiatku sú to rôzne druhy bronzových záveskov a fibúl, rôzne časti emailovaných bronzových záveskov z tzv. smolenských „dlhých mohýl“ (IV.—V. stor.). Veľmi dôležitým dokumentom o vysokej vyspelosti šperkárskeho umenia dávných Slovanov je objav bohatého pokladu v Martinovke. V tomto poklade okrem byzantských strieborných výrobkov sa nachádza množstvo liatych strieborných figur (zoomorfne a antropomorfne), ktoré sú domáceho, slovan-ského pôvodu. Doklady pre ich slovan-skosť B. A. Rybakov zisťuje aj na základe štúdia ľudového kroja na Ukra-

jine. Zásluhou sovietskej archeológie dnes sú známe bronzové spony zo VI.—VII. stor. z rôznych častí rozšírenia sa Slovanov. B. A. Rybakov sa zaoberá aj otázkou zobrazenia veľkej bohyne (veľ-bohyne) z X.—XI. stor. a jej tradíciou v neskorších dobách. Bohaté objavy sovietskych archeológov v staroslovanskej kultúre, umení, šperkárstve, stavebníctve, hrnčiarstve atď. skvelým spôsobom potvrdzujú, že umenie a kultúra Slovanov bola výtvorom samotných Slovanov, nebola prijatá od iných kmeňov a národností, ako sa nazdávala a nazdáva značný počet buržoázných vedcov. Kapitola B. A. Rybakovova je po tejto stránke veľmi závažná.

Tretia kapitola diela *Istorija russkogo iskusstva* je venovaná umeniu obdobia Kijvskej Rusi, ktorá v IX.—X. stor. bola najväčším a najdôležitejším strediskom vývinu ruskej kultúry. Umenie a kultúra Kijvskej Rusi vyrastajú jednak z domácich slovanských tradícií a jednak prostredníctvom stykov s byzantskou oblasťou a inými, avšak v domácom slovanskom prostredí pretvorené. Vysoký stupeň slovanského umenia a kultúry obdobia Kijvskej Rusi dokazujú pamiatky drevenej architektúry z X.—XI. stor., kamennej architektúry z XI. stor. a z ďalších storočí, ďalej maliarstvo a sochárstvo, užité umenie, umelecké remeslo, ako aj technika jeho zhotovovania, spôsob zhotovovania ornamentov na šperkoch a inde atď. Všetko kultúrne bohatstvo Kijvskej Rusi ako spoločného základu ruskej, ukrajinskej a bieloruskej kultúry ukazuje na kultúrne prvenstvo Slovanov nielen vo východnej Európe, ale aj vo svetovom meradle. V *Istorii rus-*

skogo iskusstva vidieť, že základom slovanskej, ruskej kultúry a umenia v Kijvskej Rusi bola ľudová tvorivosť pracujúcich mäs slovanského obyvateľstva. Kultúrne vplyvy z Byzantska a resp. z iných oblastí v slovanskom prostredí sa nepreberali pasívne, ale aktívne, stvárnil sa v domácom prostredí.

V ďalších dvoch kapitolách sa podrobne preberajú umelecké a kultúrne pamiatky západoruských kniežatstiev (v haličsko-volynskom, polockom a smolenskom kniežatstve) a vo vladimíro-suzdaľskej Rusi. V poslednej kapitole sa podrobne preberá a hodnotí staviteľstvo, sochárstvo, maliarstvo a užité umenie vo vladimíro-suzdaľskej Rusi. Z uvedených kapitol jasne vyplýva, že kultúra a umenie Kijvskej Rusi, ako aj nasledujúceho obdobia feudálnej rozdrobenosti v ničom nezaostáva za ostatným vývinom západnej Európy a Byzantska.

Prvý zväzok chystaného dvanásťzväzkového diela *Istorija russkogo iskusstva* treba pokladať za veľký úspech sovietskej historickej vedy. Toto dielo je aj pre nás vzorom predovšetkým v tom, že dejiny umenia možno správne a vedecky podať iba vtedy, ak sa podávajú v nerozlučnej spojitosti s vývinom ľudskej spoločnosti. Uvedené dielo je pre nás dôležité aj preto, že správne hodnotí otázku tzv. vplyvov a vonkajších zásahov v umení a v kultúre, otázku, s ktorou sa naša veda ešte dôsledne nevyrovnala.

J. Kudláček

ISTORIČESKIJ ARCHIV — nový sovietsky historicko-archívny časopis.

Istoričeskij archiv je nové významné podujatie sovietskych historikov a archivárov. Vydáva ho od januára 1955 Historický ústav AV SSSR za spolupráce Ústavu Marxa-Engelsa-Lenina-Stalina a Hlavnej archívnej správy SSSR. Časopis bude vychádzať šesťkrát do roka; jednotlivé čísla v rozsahu 250—300 strán.

Hlavnou úlohou časopisu je systematické vydávanie dokumentov k určitým tematickým celkom, vzťahujúcim sa na dejiny sovietskeho obdobia, na dejiny revolučného robotníckeho a roľníckeho

hnutia v Rusku, na hospodársko-sociálne dejiny Ruska, jeho zahraničnú politiku, na otázky rozvoja vedy a kultúry národov Sovietskeho sväzu vôbec. Časopis bude prinášať aj zásadné články o otázkach teórie a praxe sovietskeho archívnictva a archeografie. Okrem toho časopis bude uverejňovať zoznamy a prehľady archívnych fondov, recenzie sborníkov dokumentov a články o archívnictve v zahraničí. „Časopis — ako zdôrazňuje úvodný článok — má napomáhať ďalší rozvoj sovietskej historickej vedy, má napomáhať úspešné riešenie veľkolepých úloh, vytýčených nášmu ľudu praxou budovania komunizmu.“

Prvé číslo časopisu je venované päťdesiatemu výročiu ruskej revolúcie 1905—1907. Obsahuje dokumenty k zvolaniu a priebehu III. sjazdu RSDRS, ďalej svedectvá očítých svedkov udalostí 9. januára 1905 v Petrohrade (ide tu zväčša o výpovede pri výsluchoch). Prvé číslo publikuje dokumenty o účasti A. M. Gorkého v udalostiach „krvavej nedele“ a o hnutí v európskych krajinách za prepustenie A. M. Gorkého z väzenia. Je tu ďalej publikovaná správa generálmajora Trepova, jedného z popred-

ných predstaviteľov cárskej byrokracie Mikuláša II., o „neporiadkoch“, t. j. o revolučnom hnutí v krajine. Konečne sú tu dokumenty o priebehu decembrového povstania v Donbase, v Nižnovogorodskej gubernii a v Pobaltsku. Každému tematickému celku dokumentov predchádza úvodná štúdia. Okrem dokumentov je tu štúdia S. N. Komarova *Založenie a činnosť knižnice a archívu RSDRS v Ženeve*, kam prichádzali aj české a slovenské časopisy.

-tg

D. ANGELOV, BOGOMILSTVO V BŮLGARIÍ. Izdatel'stvo inostrannoj literatury, Moskva 1954. Strán 212. Preklad z bulhárčiny. Predslov od Z. Udal'covovej (str. 3—25).

Bogomilstvo bolo rozsiahlym heretickým hnutím širokých ľudových mäs v stredoveku a zohralo významnú úlohu predovšetkým v stredovekých dejinách Bulharska, ako aj u iných juhoslovan-ských národov. Prednosťou knihy D. Angelova je, že sleduje úlohu ľudových mäs v stredovekej spoločnosti v Bulharsku, ktoré boli nositeľmi bogomilstva. V novších svojich prácach bogomilstvo D. Angelov pokladá za prejav roľníckeho protifeudálneho hnutia.

Kniha D. Angelova *Bogomilstvo v Bulharsku* v ruskom preklade sa skladá zo šiestich kapitol a z prílohy o filozofických názoroch bogomilov. Bogomilstvo v Bulharsku vzniká v polovici X. stor. Vznik a ďalší vývoj bogomilstva D. Angelov sleduje v nerozlučnej súvislosti s dejinami spoločnosti ako výsledok zmien v spoločensko-hospodárskom a v politickom živote stredoveku Bulharska. D. Angelov v takomto zmysle právom bogomilstvo nepokladá za ucelený nábožensko-etický systém, ale za masové ľudovo-heretické učenie, ktoré prekonalo v priebehu svojho vývinu podstatné zmeny. V ďalšom D. Angelov pristupuje k rozboru samej podstaty bogomilstva. V tejto časti rozoberá otázku Nového zákona v učení bogomilov, gnosticko-dualistických svetonázorov a kozmogonické predstavy bogomilov, pomer bogomilov k pravoslávnej cirkvi. V časti o eticko-filozofických a spoločenských názoroch bogomilov D. Angelov rozoberá učenie o duchovnej hierarchii, etiku, názory bogomilov na ženu a manželstvo a otázku vzťahu bogomilov k bo-

hatstvu a súkromnému vlastníctvu. Z. Udal'covová veľmi vysoko hodnotí túto časť diela D. Angelova, lebo D. Angelovovi sa v súvislosti s vývinom bogomilstva podarilo ukázať, ako sa učenie bogomilov zmenilo z uzavretej heretickej sekty na bojovú ideológiu, ktorá sa stala zástavou rozsiahleho protifeudálneho boja ľudových mäs. Pri tomto je dôležité poukázať aj na to, že D. Angelovovi sa podarilo na základe pramenného materiálu potvrdiť aj to, že bogomili nielen odmietli existujúce feudálne zriadenie, ale že vystúpili aj s určitým pozitívnym programom. V súvislosti s vývinom bogomilstva, D. Angelov značnú pozornosť venuje aj reakčnej úlohe cirkvi v stredovekých dejinách Bulharska ako jednej z vykorisťovateľov širokých ľudových mäs obyvateľstva. Z. Udal'covová za veľkú prednosť diela D. Angelova pokladá aj to, že sa mu podarilo dokázať, že bogomilstvo svojím bojom proti vládnucej triede vykorisťovateľov, proti kresťanskej cirkvi a proti štátu rozkladalo základy feudálneho zriadenia, podryvalo základy ideológie vládnucej triedy a cirkvi. Týmto bogomilstvo zároveň zvýrazňovalo sociálne túžby najširších ľudových mäs. Ďalšou prednosťou knihy D. Angelova je, že sa snaží odvodiť učenie bogomilov z domáceho miestneho základu, pričom zároveň hodnotí aj bogomilstvo pre iné ideologické smery nielen v samotnom Bulharsku, ale aj u ostatných južných Slovanov, resp. aj východných. Bogomilstvo v Bulharsku malo dlhé trvanie. Zaniká v XV. stor., ale jeho pozostatky sa vyskytli aj po tejto dobe. Posledná časť diela D. Angelova *Bogomilstvo v BŮlgarií* sa zaoberá filozofickými názormi bogomilov. Dielo je doplnené bohatou literatúrou.

Dielo D. Angelova *Bogomilstvo v BŮlgarií* treba hodnotiť ako významný prínos bulharskej historickej vedy v ob-

lasti štúdia ideologických smerov a zápasov v stredovekej bulharskej spoločnosti. D. Angelovovi sa predsvedčujúcim spôsobom podarilo vyvrátiť nesprávne názory buržoázných vedcov, ako by bogomilstvo bolo iba čisto náboženským smerom. Vďaka vedeckému prístupu k pramennému materiálu D. Angelovovi sa podarilo dokázať hlbokú sociálnu pod-

statu bogomilstva, jeho nerozlučnú spojitosť s masami ako výraz protifeudálneho boja. A z tohto metodologického hľadiska jeho dielo v mnohom môže byť vzorom aj pre našu historickú vedu, v ktorej ideologické boje v stredoveku, okrem prác o husitskom revolučnom hnutí, sú iba v počiatkoch.

J. Kudláček

SÁNDOR VILMOS, NAGYIPARI FEJLŐDÉS MAGYAROSZÁGON 1867—1900. (Vývoj veľkopriemyslu v Uhorsku 1867—1900), Budapešť 1954, str. 771.

Po knihe maďarskej historičky E. Ledererovej *Počiatky priemyselného kapitalizmu v Uhorsku*, ktorá sa týka vývoja priemyslu a s ním spojených otázok z obdobia 1849—1867 a ktorá vyšla aj v slovenskom preklade, obohatila sa maďarská historicko-ekonomická literatúra ďalšou prácou z oblasti vývoja priemyslu v Uhorsku. Nová marxistická práca od maďarského ekonóma V. Sándora nadväzuje na prácu E. Ledererovej a spracúva problémy vývoja uhorského veľkopriemyslu od vyrovnania do konca XIX. stor. Touto skutočne objemnou prácou maďarská historiografia má už zo svojho stanoviska vyriešené, alebo aspoň približne vyriešené, najzákladnejšie otázky predmonopolistického vývoja kapitalizmu v Uhorsku.

Prírodzene, prácu V. Sándora rovnako vítajú aj slovenskí historici. Vítajú ju jednak preto, že svojím celouhorským zameraním nám aspoň čiastočne zaplňuje vákuum v slovenskej ekonomickej literatúre, ktorá by sa vzťahovala na priemyselný vývoj tohto obdobia, ďalej preto, že marxistickým spracovaním a hodnotením jednotlivých otázok a problémov uľahčuje nám zo širšieho celouhorského, príp. rakúsko-uhorského hľadiska chápať a hodnotiť špeciálne slovenské národné problémy vývoja priemyslu.

V čom vidíme hlavný prínos diela? Je nepochybné, že najväčší prínos treba vidieť v tom, že je vlastne prvým, a môžeme povedať vcelku úspešným, pokusom podať syntetický obraz o vývoji priemyslu v tomto období. Už samotný obrovský fond štatistického a iného dokumentárneho materiálu, ktorým sa v práci operuje, ukazuje na seriózny prístup autora k riešeniu veľmi zložitých otázok vývoja priemyslu v Uhorsku. Autor sa však neuspokojuje len kvantitatívnym sumovaním materiálu, ale

analýzou tohto materiálu utvára teoretické syntézy, závery, hľadá korene nových ekonomických javov, a súčasne sleduje aj ich odraz v spoločenskom a politickom vývoji Uhorska, i jeho zahraničnopolitických závislostí, ako sa utvárali vplyvom nových hospodárskych vzťahov.

Jednou z najväčších zásluh autora je, že sa v práci celkove úspešne vporiadal s veľmi dôležitými a zásadnými otázkami obdobia druhej polovice XIX. stor. Sú to jednak otázky periodizácie vývoja priemyslu v Uhorsku a v súvislosti s tým osvetlenie procesu priemyselnej revolúcie v Uhorsku a jej ukončenia. S týmto, prírodzene, súvisia aj otázky rastu robotníckej triedy, ktorým autor venuje širokú pozornosť.

Práca pozostáva z dvoch hlavných samostatných častí. Prvá časť zahŕňa obdobie vývoja priemyslu v Uhorsku od roku 1867 do roku 1880, druhá od roku 1880 do roku 1900. Toto rozdelenie vyplynulo autorovi z odlišného charakteru vývoja priemyslu týchto dvoch etáp. Rok 1880 berie autor ako dôležitý medzník preto, že týmto rokom sa ukončuje v Uhorsku obdobie slobodnej súťaže v kapitalizme a začínajú sa vytvárať podmienky k prechodu do imperializmu.

Prvá etapa vývoja veľkopriemyslu v Uhorsku v období slobodnej súťaže je charakterizovaná, ako to ukazuje autorov rozbor jednotlivých odvetví priemyslu, širokou zakladateľskou horúčkou prevažne na účasťníarskom základe, rozvojom peňažníctva, úverového systému a slobodným trhom. Obdobie po roku 1880, t. j. obdobie vytvárania podmienok k prechodu do imperializmu, charakterizuje zvýšená koncentrácia priemyselnej výroby, opúšťanie zásad slobodnej súťaže, vytváranie monopolov, kartelov, splyvanie bankového a priemyselného kapitálu a vznikanie finančného kapitálu a teda aj finančnej oligarchie.

V rámci týchto dvoch častí skúma kvantitatívne i kvalitatívne zmeny vo

vývoji priemyslu. Autor ukazuje na zákonitý zjav kapitalizmu, t. j. na cyklické striedanie konjunktúr a kríz z nadprodukcie a jeho vplyv na vývoj priemyslu v Uhorsku.

Prvú etapu konjunktúry a teda aj silného rozvoja výrobných síl v priemysle datuje autor od roku 1867 do roku 1873, s krátkym prerušením v dôsledku peňažnej krízy, spôsobenej špekuláciami v Rakúskej národnej banke roku 1869. Kríza roku 1873, ktorá zahatila pomerne slubný rozvoj priemyslu v Uhorsku, začala krachom viedenskej burzy. Pod vplyvom krízy zbankrotoval v Uhorsku celý rad bánk a sporiteľní. Kríza najviac zasiahla ťažký priemysel a trvala tu najdlhšie. Finančnú a priemyselnú krízu sprevádzala poľnohospodárska kríza. Autor ukazuje, že kým poľnohospodárska kríza (neúrody a od osemdesiatych rokov zvýšená konkurencia zámožného i ruského obilia) sa pretiahla až do konca storočia, kríza, resp. depresia v priemysle sa ukončuje roku 1878.

Druhá etapa konjunktúry trvá v Uhorsku do roku 1884. V tomto roku zasiahla aj Uhorsko vlna európskej krízy, ktorá začala už roku 1882 krachom parížskej burzy. Priebeh krízy, ktorá s depresiou trvala do roku 1888, nebol veľmi silný, pritom však urýchlil koncentráciu a monopolizáciu priemyselnej výroby. (Např. roku 1890 štyri železiarske podniky sústreďovali vo svojich rukách až 76,5% výroby surového železa.) V tejto dobe sa vytvárajú v najdôležitejších otázkach priemyselnej výroby kartely (mlynársky kartel roku 1882, železiarsky kartel roku 1886 a pod.).

Nová konjunktúra priemyselnej výroby sa začala roku 1889 a trvala až do konca storočia. Autor poukazuje na to, že v Uhorsku sa priemyselná kríza roku 1890—94, ktorá zachvátila západnú Európu, neprejavila. Toto vysvetľuje poľnohospodárskym charakterom Uhorska. Nová krízová vlna, ktorá je už súčasťou svetovej krízy, zachvacuje Uhorsko až roku 1900.

V prvej a druhej časti práce rozoberá autor vývoj priemyslu podľa jednotlivých odvetví. Z tohto rozboru dochádza k záveru, že v skúmanom období sa priemysel v Uhorsku rozšíril, zmechanizoval a skoncentroval. Poukazuje na to, že i keď sa po roku 1867 rýchlo revolucionalizovala doprava, vzrastal tovarový trh, rozkladala sa poľnohospodárska a remeselná malovýroba a rýchlo

vzrastal počet námezdné pracujúcich (vnútorný trh), strojový priemysel sa nevyvíjal dostatočným tempom a len pomaly prebiehala priemyselná revolúcia. Do roku 1880 považuje autor priemyselnú revolúciu za skončenú len v mlynárskom a strojárenskom priemysle, hoci značne pokročila aj v banskom, železiarskom a strojárenskom priemysle. Do roku 1880 nezačala priemyselná revolúcia v tabakovej, kožiarskej a konfekčnej výrobe a v tehliarstve. Priemyselná revolúcia sa podľa autora dovršuje v Uhorsku až v posledných dvoch desaťročiach XIX. stor.

Upevňovanie kapitalizmu v Uhorsku po vyrovnaní, vytváranie a rozvoj veľkopriemyslu a zvyšovanie kapitalistickej konkurencie malo za následok rýchle proletarizovanie drobných výrobcov (roľníctva a remeselníctva). Zvlášť na uhorskom vidieku sa v poľnohospodárstve vytvárala obrovská rezervná armáda pracovných síl, ktorú nestačil absorbovať ani vznikajúci veľkopriemysel. Autor tieto príčiny vidí jednak v nadvláde veľkostatkárov, jednak v polokoloniálnej závislosti Uhorska. V tejto relácii potom hľadá príčiny horšieho postavenia priemyslového proletariátu Uhorska oproti postaveniu robotníctva v západoeurópskych krajinách.

Napriek tomu, že vznikajúci a rozvíjajúci sa veľkopriemysel nestačil odčerpávať pracovné sily z vidieka, vytvára sa v Uhorsku v tomto období početné a silné veľkopriemyslové robotníctvo. O vzraste robotníctva v jednotlivých odvetviach priemyslu prináša autor bohatý štatistický materiál. Např. uvádza, že od roku 1880 do roku 1900 počet nesamostatných pracovníkov v priemysle a baniach vzrástol zo 408 tisíc na 700 tisíc, čo znamená 3,5 krát rýchlejší vzrast, ako bol celkový vzrast populácie. Popri sledovaní rastu priemyselného proletariátu najväčšiu pozornosť venuje autor postaveniu, sociálnej a kultúrnej situácii robotníctva, jeho pracovným a mzdovým pomerom. Materiálom podkladá a opisuje praktiky vykorisťovania a zbedačovania robotníctva. Okrem iného všima si tu rôzne metódy stlačovania miezd, vykorisťovanie žien a detí a pod. Prírodzene, autor si rovnako všima uvedomovanie, organizovanie a triedne boje robotníctva, čím nám podáva pomerne ucelený obraz o postavení robotníckej triedy, o jej raste v Uhorsku v tomto období.

Celý vývoj priemyslu prebiehal v U-

horsku za špecifických podmienok. Táto špecifičnosť bola daná jednak polokoloniálnym charakterom Uhorska, resp. zvyškami feudalizmu, jednak postavením Uhorska v Rakúsko-uhorskej monarchii po vyrovnaní, i jeho mnohonárodnostným zložením. Autor vychádza z rozboru situácie, ktorú vytvorilo vyrovnanie, poukazuje na to, že vývoj priemyslu v Uhorsku prebiehal za polokoloniálneho postavenia krajiny. Toto polokoloniálne postavenie Uhorska bolo podľa autora dané nerovným vývojom kapitalizmu v Rakúsko-Uhorsku, kde Uhorsko bolo krajinou zaostalejšou. Colná jednota, ktorú prinieslo vyrovnanie, vystavila nechránený a zaostalejší priemysel Uhorska konkurencii rakúskej buržoázie. Vo vývoji tejto závislosti rozoznávame dve etapy. V prvej etape slobodnej súťaže udržiavalo sa podľa autora Uhorsko v polokoloniálnej závislosti na základe tovarových vzťahov (konkurencie vyspelejšieho), v druhej etape (od osemdesiatych rokov), v etape prechodu do monopolistického štádia, uplatňovala sa nadvláda rakúskej buržoázie na základe invázie finančného kapitálu. Autor týmto otázkam venuje skutočne veľmi veľkú pozornosť a výsledky jeho bádania sú naozaj hodnotné, aj keď niektoré ich vývody práve v spojitosti s polokoloniálnym postavením Uhorska nepokladáme za doriešené.

Podľa našej mienky totiž na koloniálne alebo polokoloniálne postavenie krajiny nemožno usudzovať len z hospodárskych vzťahov a závislosti, najmä keď

tieto závislosti sú obapolné (záujem maďarských veľkostatkárov na rakúskom obilnom trhu a opačne, rakúskej buržoázie na uhorskom trhu). Je tiež otázne, či možno nazvať rakúsky kapitál zahraničným kapitálom, Domnievame sa, že nie, keďže ide o spoločný štátny útvar. V opačnom prípade by sme museli aj maďarský kapitál, uplatňujúci sa na národnostných teritóriách, považovať za zahraničný kapitál. Toto sú pre naše dejiny i dejiny všetkých národov bývalej Rakúsko-uhorskej monarchie zásadné otázky, ktoré nám, dúfajme, osvetlí kolektívna práca o vývoji kapitalizmu v Rakúsko-Uhorsku, ktorá sa pripravuje za súčinnosti historikov a ekonómov všetkých zainteresovaných národov.

V tomto smere máme ešte jednu pripomienku k práci. Autor pri obširnom skúmaní rakúsko-uhorských vzťahov (polokoloniálne postavenie) neosvetlil utláčateľskú úlohu maďarskej buržoázie a jej kapitálu v mnohonárodnostnom Uhorsku. Autor sa síce o tom zmieňuje, avšak hlbší rozbor týchto otázok, ako to robí napr. v pomere k Rakúsku, v práci chýba. Týmto potom dostáva práca jednostranné zameranie a čiastočne sa skresľuje aj postavenie a utláčateľská úloha maďarskej vládnúcej buržoázie v Uhorsku. Toto, pravda, nie je len nedostatkom prítomnej práce, lebo treba konštatovať, že autor na to na mnohých miestach v práci naráža, ale aj chybou našou, že sme týmto otázkam doteraz nevenovali žiadnu pozornosť.

J. Mésároš